

Rapport
2022:16

Vg3 fagopplæring i skole – av akseptabel kvalitet?

Evaluering av tiltak rettet mot videregående opplæring
i Utdanningsløftet 2020

Håkon Høst og Jørgen Smedsrud

NIFU

Rapport
2022:16

Vg3 fagopplæring i skole – av akseptabel kvalitet?

Evaluering av tiltak rettet mot videregående opplæring
i Utdanningsløftet 2020

Håkon Høst og Jørgen Smedsrud

Rapport 2022:16

Utgitt av Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning (NIFU)
Adresse Postboks 2815 Tøyen, 0608 Oslo. Besøksadresse: Økernveien 9, 0653 Oslo.

Prosjektnr. 21189

Oppdragsgiver Kunnskapsdepartementet
Adresse Postboks 8119, Dep, 0032 Oslo

Fotomontasje NIFU

ISBN 978-82-327-0566-5
ISSN 1892-2597 (online)

Copyright NIFU: CC BY 4.0

www.nifu.no

Forord

Rapporten er en del av evalueringen NIFU gjennomfører av tiltakene rettet mot videregående opplæring i Utdanningsløftet 2020. Den ser på fylkeskommunenes iverksetting av vg3 i skole for de uten læreplass i 2021-2022. Rapporten er skrevet av Håkon Høst (prosjektleder) og Jørgen Smedsrud. Vi takker representanter for fylkeskommunene, særlig i Oslo, Innlandet og Rogaland, skoler, opplæringskontor og bedrifter som har tatt seg tid til å besvare våre mange spørsmål.

Oslo, 10. august 2022

Vibeke Opheim
direktør

Cay Gjerustad
forskningsleder

Innhold

Sammendrag	7
1 Introduksjon	11
1.1 Om evalueringen	11
1.2 Den særegne norske fagopplæringsmodellen	13
1.3 Er Vg3 en nødløsning eller konkurrerende vei?	15
1.4 Likheter og variasjoner mellom fylkeskommuner og mellom fag	17
1.5 Problemstillinger	17
1.6 Metoder og data i iverksettingsstudien	18
2 Fylkeskommunenes iverksetting av vg3 i skole 2021/2022	20
2.1 Data om alle fylkeskommuner	20
2.2 Rogaland	23
2.3 Oslo	26
2.4 Innlandet	28
3 Om fagenes betydning	32
3.1 Helse og oppvekst: Vg3 som skoleorganisert praksis i bedrift	33
3.2 Helse og oppvekst i Oslo	35
3.3 Helse og oppvekst i Rogaland	38
3.4 Helse og oppvekst i Innlandet	41
3.5 Elektrofag: Alternativ Vg3 som ren skoleopplæring	42
3.6 Vg3 skole elektrikerfaget	43
3.7 Andre fag	48
4 Oppsummering og drøfting av funn	50
4.1 Fylkesvise likheter og forskjeller	50
4.2 Fagenes betydning for vg3-modell	52
4.3 Liten endring i vg3-modeller. Fagtilhørighet avgjør	57

Referanser.....59

Sammendrag

Rapporten inngår i NIFUs evaluering av Utdanningsløftet 2020 i perioden 2020-2024. Dette er første delrapport om vg3 fagopplæring i skole for de uten læreplass, og den undersøker hvordan tiltaket for å heve kvaliteten på dette er iverksatt i fylkeskommunene i skoleåret 2021/2022.

Sentrale problemstillinger vi har undersøkt er hvordan fylkeskommunene har benyttet ekstratilskuddene, og i hvilken grad det er variasjon mellom fylkeskommunenes modeller. Videre i hvilken grad vg3-tilbudene om fagopplæring i skole kan ses som likeverdige til læretid i bedrift, og hvorfor bedrifter tar inn elever i praksis i stedet for læretid.

Rapporten er i all hovedsak basert på kvalitative metoder og data. Vi har gjort korte intervjuer med representanter for alle fylkeskommuner, og lengre intervjuer med representanter for tre, nemlig Oslo, Innlandet og Rogaland. I disse fylkeskommunene har vi i tillegg intervjuet representanter for skoler, opplæringskontor, bedrifter og fagmiljøer. For øvrig har vi benyttet registerdata over antall elever i vg3 fagopplæring og antall lærekontrakter, samt tall fra fylkeskommunene selv over antall elever i ulike tilbud.

Rapportens hovedfunn

- Fylkeskommunene har i 2021/2022 i veldig liten grad endret måten de legger opp vg3 i skole på for de uten læreplass, sammenlignet med de foregående år. Dette gjelder på alle de områdene statlige myndighetene har signalisert ønsker om endring, som oppstartstidspunkt, lengde på opplæringen og organisering.
- Det er ingen særlig økning i antallet vg3-elever etter at tiltaket mot vg3 ble iverksatt i 2021. Fortsatt takker bare et mindretall av de uten læreplass ja til et tilbud om vg3 i skole.
- Det er relativt små variasjoner mellom fylkeskommunene i måten de organiserer vg3 på. Ekstramidlene fylkeskommunene har mottatt gjennom Utdannings-

løftet 2020 har i hovedsak gått til å styrke de tiltakene fylkeskommunene allerede har etablert.

- Evalueringen finner at ulikhetene i vg3-modeller først og fremst er knyttet til fag og fagtradisjoner. To store fagområder dominerer vg3-tilbudene, helse og oppvekst og elektro. Disse har hver for seg en relativt lik organisering på tvers av fylker.
- Helse og oppvekst representerer et skolebasert vg3-løp med mye praksisutplassing i bedrift. Modellen ligger tett på tradisjoner for opplæring som også er foretrukket av mange og har god status. Slik sett utfordrer modellen lærlingordningen.
- Elektro representerer et vg3-løp i skole, men hvor bedriftene er negative til å stille praksisplasser. Vg3 i skole er ikke akseptert som en fullverdig opplæring til fagbrev, verken av bransjens organisasjoner, bedrifter eller skoler. Aktørene mener kandidater med fagbrev fra skole trenger ekstra tid som hjelpere i bedrift før de kan arbeide selvstendige fagutøvere. Dette er også nedfelt i avtaleverket. Ut fra den unisone avvisningen kan ikke vg3 i skole i dag ses som en utfordrer til lærlingordningen.
- Heller ikke i andre tradisjonelle fagområder innenfor industri og håndverk anses vg3 fagopplæring i skole som en opplæring på nivå med lærlingordningen. Likevel avvises ikke vg3 i skole i ekstraordinære situasjoner.
- Bildet evalueringen gir er trolig påvirket av at 2021 var et svært godt år med hensyn til læreplasser, særlig i privat sektor. Dette behøver ikke svekke hovedfunnene i evalueringen. Ved en større nedgangskonjunktur vil en måtte regne med at flere fagområder vil måtte vurdere alternative modeller, enten som elektromodellen, eller andre former for skolelignende opplæring, men da knyttet til opplæringskontor eller større bedrifter.

Små forskjeller mellom fylkeskommunene

Det er små ulikheter mellom fylkeskommunene. De fleste argumenterer for at det på kort sikt er vanskelig å endre oppstartstidspunkt. Dette er bundet opp av formidlingsprosessens rytme og også avslutning av igangværende vg3-tilbud. Bare unntaksvis ser forlengelse av opplæringstiden utover 12 måneder ut til å være en foretrukket løsning. Vekslingen mellom skole og bedrift avhenger av fagområde, mer enn av fylkeskommune.

Ekstramidlene gjennom Utdanningsløftet 2020 brukes i stedet til å styrke de eksisterende modellene. Skolene har fått større midler til å finansiere lærerårverk, utstyr og kurs, og noen bedrifter har fått midler til mentorer eller ansvarlige for opplæring. Det er for tidlig å si hvilken betydning dette kan ha for kvaliteten på

vg3 i skole. Av de tre undersøkte fylkene skiller Rogaland seg ut ved å skyve mer av vg3-midlene, også ekstramidlene gjennom Utdanningsløftet, ut mot opplæringskontor og bedrifter. Oslo og Innlandet prioriterer i større grad ekstramidlene på forsterket oppfølging fra skolene. Alle fylkeskommunene er likevel opptatte av å få vg3-elevene mest mulig ut i bedrift, primært med mål om lærekontrakt, og alle de tre fylkeskommunene er villige til å bruke mer av midlene på bedrift, dersom det kan gi større utsikter til lærekontrakt. Uten at det har vært mulig å beregne andeler, ser de økte tilskuddene til vg3 gjennom Utdanningsløftet ikke ut til å ha tiltrukket seg flere elever uten lærekontrakt. Det er

Fagtradisjoner bestemmende for modell

Helse- og oppvekstfagene skiller seg markant ut ved at viktige aktører i fagområdet ikke oppfatter Vg3 i skole som kontroversielt eller som en B-ordning. Dette skyldes trolig i stor grad den lange tradisjonen for skoleorganisert opplæring i dette fagområdet. Nettopp av denne grunnen vil skole/praksis-løpet i vg3 i dette fagområdet kunne være en konkurrent til lærlingordningen. Flere bedrifter innen helse og oppvekst uttrykker også at de opplever vg3 i skole med elever i praksis som vel så attraktivt, og som av vel så god kvalitet, som det å utdanne gjennom lærlingordningen. Særlig voksne elever, men også noen ungdommer, ser vg3 i skole som mer attraktivt enn lærlingordningen. For voksne er vg3 i skole langt på vei allerede er blitt hovedmodellen i helse og oppvekstfagene. At en del arbeidsgivere verdsetter ett år med vg3 i skole, står ikke i motsetning til at det i deler av fagområdet helse og oppvekst, hvor man har kommet lengre i å integrere faget og lærlingordningen i kompetansepolitikken, kan råde andre oppfatninger av dette alternativet.

I fagene i privat sektor er inntrykket at vg3 i skole i stor grad oppfattes som en B-ordning, fordi løpet er for kort og mangler læretid i bedrift. Tradisjonelle fag innenfor privat sektor, med elektrofagene som det fremste eksemplet, ser således ikke vg3 i skole som et akseptabelt alternativ til lærlingordningen. At elektrikerfaget også karakteriserer vg3 i skole som en trussel mot fagopplæringen, må forstås på bakgrunn av at vg3 i skole nettopp i dette faget har fått et visst volum. Andre fagområder i privat sektor har en mer pragmatisk holdning til vg3 i skole, og mener at de ved å samarbeide med fylkeskommunen om en ordning kan bidra til å hindre at bedrifter utnytter vg3 i skole som en billigere fagopplæring. Både fylkeskommuner og opplæringskontor som bidrar til praksisavtaler med bedrifter i stedet for lærekontrakt gir uttrykk for at de er påpasselige så bedrifter ikke skal spekulere i ordningen. I stedet skal målet være en lærekontrakt.

Enten bransjene samarbeider med fylkeskommunene om vg3 eller ikke, så har vi ikke i våre data funnet eksempler på at bedrifter i privat sektor spekulerer i alternativ vg3 i skole som en billigere opplæringsmodell. Det betyr ikke at det ikke kan foregå. Bedriftene innenfor etablerte fag oppfatter lærlingordningen som den beste måten å rekruttere på, og de opplever at kvaliteten i vg3 i skole ikke er et godt nok grunnlag for selvstendig fagarbeid. Selv om man i vg3 fagopplæring i skole, ikke minst i elektrikerfaget, legger mye ressurser inn i det å gjøre opplæringen mest mulig autentisk, har partene i både i denne og andre tariffavtaler bestemmelser om at nyansatte med fagbrev fra skole trenger en periode som hjelpearbeidere før de gis ansvar som fagarbeidere.

Vg3 i skole representerer, ut fra lærernes beretninger, ikke et attraktivt alternativ for elever som ikke har fått lærekontrakt i fag i privat sektor. De ønsker heller å være lærlinger. At man likevel får klasser med vg3 i skole, primært i elektrikerfaget, ser ut til først og fremst å skyldes at dimensjoneringen av elever i skoleløpet noen steder ser ut til å være vesentlig høyere enn det antall læreplasser bedriftene vil stille til rådighet. I tillegg kommer at noen av elevene ikke anses av bedriftene som modne for læreplass.

1 Introduksjon

1.1 Om evalueringen

Denne rapporten omfatter første del av evalueringen av tiltaket gjennom Utdanningsløftet 2020 for å bedre kvaliteten på vg3 i skole for de uten læreplass. Rapporten ser på hvordan fylkeskommunene har iverksatt vg3-tilbudet i skoleåret 2021/2022. Andre del, som gjennomføres når dette kullet har gjennomført vg3 vil evaluere resultatene av tiltaket. Dette vil skje både gjennom en kvalitativ undersøkelse av prøvenemndenes og bedriftenes vurderinger av kandidater fra vg3 i skole, og en kvantitativ del som analyserer kandidatenes gjennomføring, oppnåelse av fagbrev og inngang i arbeidsmarkedet.

Tiltaket for å styrke vg3 i skole for de uten læreplass er en del av Utdanningsløftet 2020, et sett med tiltak iverksatt under regjeringen Solberg etter utbruddet av Covid-19 våren 2020. Tiltakene omfatter både høyere utdanning og videregående opplæring. NIFU har evaluert tiltakene rettet mot videregående opplæring, med delrapporter i januar og juni 2021 og sluttrapport i januar 2022. Disse omfatter tiltak mot ledige og permitterte uten videregående opplæring, tiltak for de i avgangskullet som ikke fullførte og bestod, samt tiltak for å hindre nedgang i antall lærekontrakter.

Tiltaket for å heve kvaliteten på vg3-tilbudet for de uten læreplass ble begrunnet både i at det hvert år er en gruppe elever som står uten læreplass, og at man fryktet at antallet kunne øke som følge av at koronapandemien og vedvarende smittevernstiltak kunne gjøre det vanskeligere å få læreplass. Man ønsket at flere skulle få tilbud og at varigheten på vg3 som elev skulle økes. Som enkelte av de andre tiltakene under Utdanningsløftet 2020, var tiltaket for å styrke vg3 som elev også en del av politikken regjeringen bebudet gjennom stortingsmeldingen om fullføringsreformen¹. I denne drøftes løsninger på utfordringene med at flere tusen søkere hvert år hvert år mislykkes i å få en læreplass. Forslag om å gi elevene

¹ Meld. St. 21 (2020-20219) Fullføringsreformen. Med åpne dører til verden og fremtiden

rett til lære plass, enten i form av å pålegge bedrifter i å ta dem inn, eller forplikte fylkeskommunene til å finne en lære plass, blir i meldingen avvist. I stedet gikk man inn for å styrke løsningen med vg3 i skole, og kalle ordningen fagbrev som elev, slik at dette kunne bli en likeverdig løsning med fagbrev gjennom læretid, og en del av bestemmelsene i opplæringsloven.

Dette ble av representanter for partene i arbeidslivet oppfattet som at regjeringen utfordret lærlingordningen og åpnet for å normalisere og likestille et skoleløp fram til fagbrev. Stortinget ba regjeringen legge vekk forslaget og samarbeide med partene i arbeidslivet om en løsning². Det ble nedsatt en arbeidsgruppe bestående av representanter for partene i arbeidslivet, fylkeskommunene, elev- og lærerorganisasjonene og myndighetene som skulle søke å finne en omforent løsning på vg3-modellen. Man ble ikke enige om en løsning.

Midlene som var bevilget over statsbudsjettet til å styrke vg3 i skole for de uten lære plass ble således gitt en noe annen begrunnelse og innramming enn opprinnelig planlagt. Det ble også formulert i klartekst at man ikke la opp til noen nasjonal standardisering av elementer man oppfatter som svake i de eksisterende vg3-modellene, som sen oppstart, kort varighet og for lite praksis i opplæringen. I tildelingsbrevet til Utdanningsdirektoratet³ heter det:

Midlene til fylkeskommunene i dette oppdraget skal bidra til å styrke dagens tilbud om vg3 i skole, som vil bidra til at elever som ikke får tilbud om lære plass får et kvalitativt bedre opplæringstilbud enn tilfellet er i dag.

Fylkeskommunene fikk til sammen tildelt 150 millioner kroner til dette. I oppdragsbrevet til Utdanningsdirektoratet heter det at midlene blant annet kan brukes til

å finansiere lengre varighet på opplæringen, tilby flere elever som står uten lære plass et tilbud, legge til rette for mer praksis i bedrift, formidle elever til lære plass som er i opplæringstilbudet og tiltak som kan gjøre opplæringen bedre. Midlene kan også brukes til å gi tilbud til lærlinger, lære kandidater og praksisbrevkandidater som har mistet lære plassen eller er langvarig permittert⁴.

Evalueringsens utgangspunkt er å undersøke hvordan fylkeskommunene iverksetter vg3 i skole og hvilket resultat det gir, med et eget fokus på hva som kommer ut

² Stortinget ber regjeringen, i samarbeid med partene, konkretisere nærmere forbedringer av Vg3 i skole som gir elevene en sluttkompetanse som tilfredsstillende arbeidslivets krav og som har tillit i nærings- og arbeidslivet. Meld. St. 21 (2020-2021), Innst. 585 S (2020-2021). Vedtak 1070.

³ Tillegg nr. 22 til tildelingsbrev til Udir for 2021 med oppdrag 2021-028 om vg3 i skole

⁴ Tillegg nr. 22 til tildelingsbrev til Udir for 2021 med oppdrag 2021-028 om vg3 i skole

av tiltakene for å styrke tilbudet. I denne rapporten er det selve iverksettingen som er tema.

1.2 Den særegne norske fagopplæringsmodellen

Løsningen med Vg3 i skole som alternativ til læretid springer ut av den særegne modellen for fagopplæring i arbeidslivet utformet i Norge gjennom Reform 94. Denne søker å kombinere fagopplæring i arbeidslivet, hvor inntaket er styrt av bedriftenes seleksjon av lærlinger, med den norske enhetsskolen, som i prinsippet skal innlemme alle unge. I landene på kontinentet som satser tungt på lærlingordninger, er det normalt slik at bedriftene ansetter lærlinger før disse så tilbys skoleopplæring i faget⁵. Dermed dimensjonerer bedriftene selv antallet som gjennomfører fagopplæring, og de gjør også seleksjonen. I Norge er det motsatt. Inntaket i skoleopplæringen legger et viktig grunnlag for hvor mange som søker lære plass i de ulike fagene. Ettersom videregående opplæring i dag omfatter så å si hele alderskullet skaper dette noen særegne dimensjoneringsutfordringer (Høst og Regård 2019). Innenfor den eksisterende tilbudsstrukturen har elevene en stor grad av valgfrihet, med rett til ett av tre valg av utdanningsprogram på vg1, og rett til å komme videre på ett av programmets Vg2-retninger. Overgangen til lære tredje år av opplæringen styres imidlertid av bedriftenes lærlinginntak. Selv om fylkeskommunene skulle forsøke å styre etter antatt lære plass-tilbud, vil det alltid være usikkerhet knyttet både til hvor mange lære plasser som faktisk vil bli tilbudt, hvor mange som til slutt vil søke på disse, og hvor mange av disse igjen som blir funnet akseptable av bedriftene. Slik sett er det vanskelig å unngå at en gruppe elever står igjen etter at formidlingen til lære plass er avsluttet.

Hva er det som avgjør størrelsen på lærlinginntaket? Innenfor de tradisjonelle fagområdene, som vi kan si grovt sett omfatter fagene i privat sektor, ser de fleste bedriftene fortsatt lærlingordningen som en rekrutteringsordning (Høst mfl. 2012, Høst mfl. 2021b). Dette vises tydelig gjennom at lærlinginntaket fortsatt er sterkt konjunkturavhengig og slik sett sensitivt for svingninger i sysselsettingen (Michelsen mfl. 1998, Høst mfl. 2008, Høst mfl. 2021). Rekrutteringen av lærlinger vurderes av noen typer bedrifter i et kortere, i andre typer bedrifter i et lengre investeringsperspektiv. Dimensjoneringen av lærlinginntaket er også avhengige av hvor mange lære bedriftene kan aktivisere i produksjonen, fordi dette er kjernen i bedriftsopplæringen. I fagene i offentlig sektor er det annerledes. Her er lærlinginntaket i stedet bestemt gjennom budsjetter og bevilgninger, ikke knyttet til rekrutteringsbehov, men etterspørselen etter utdanning og økonomien i

⁵ Danmark representerer et unntak som er en blanding av den kontinentale og den norske modellen

kommunen (Høst mfl. 2014, Høst og Skålholt 2020). I både privat og offentlig sektor vil også hensynet til instruktørkapasitet i virksomhetene være en faktor. I offentlig sektor har man også en lang tradisjon for utplassering av elever i praksis, både fra videregående og høyere utdanning.

Forskjellene mellom fag, hovedsakelig representert ved skillet mellom privat og offentlig sektors lærlinginntak må antas også å avspeiles i virksomhetenes holdninger til utplassering av vg3-elever som ikke har fått læreplass.

Vg3 i skole siden 1994

Retten til videregående opplæring for de som velger fagopplæring har helt siden Reform 94 vært søkt ivaretatt gjennom at de som ikke får læreplass har krav på alternativ opplæring gjennom opplæring i vg3 i skole. De første årene etter Reform 94 hadde denne ordningen et stort omfang, i skoleåret 1996/1997 gikk rundt 3000 elever et tredje år i skole, fordi de ikke hadde fått læreplass (Vibe mfl. 1997). Erfaringene var ikke så gode. Strykprosenten var høy og kritikken mot ordningen sterk. Vg3 i skole var lite attraktiv blant elevene, dyr for fylkeskommunene og upopulær særlig i de delene av arbeidslivet som hadde lang tradisjon for fagopplæring i arbeidslivet. I noen tariffavtaler har det blitt nedfelt en bestemmelse om at de som har tatt fagbrev gjennom vg3 i skole må jobbe et år som ufaglærte før de får full anerkjennelse som fagarbeidere, også lønnsmessig. Ordningen med Vg3 i skole som alternativ til læretid har i liten grad vært markedsført i fylkeskommunene, noe som også har vært begrunnet i at det er en unntaksordning, beregnet kun for de som ikke får læreplass. Elevenes aktive etterspørsel sank raskt etter Reform 94, og allerede i 1998 var det ikke mer enn 580 elever i det skolebaserte tredje året i fagopplæringen. Etter dette var omfanget av ordningen, som hadde fått et klart B-stempel, vedvarende lavt over mange år. Bunnpunktet ble trolig nådd i skoleåret 2011/2012 med 312 elever⁶.

Økt politisk fokus på fullføring bidro til at det ble igangsatt et forsøk med forsterket Vg3 i skole i 2013 og 2014. Antall elever i Vg3 fagopplæring i skole begynte etter dette å vokse, og fra 2015 til i dag har det med unntak av 2018 omfattet rundt 1200-1400 elever⁷. Dette er fortsatt relativt få om en sammenligner det med antallet som ikke får læreplass eller opplæringskontrakt. Dette utgjør gjerne 5-7000. Ikke alle disse har i dag rett til videregående, og det er foreløpig bare de med ungdomsrett eller voksenrett som har krav på vg3 i skole om de ikke får lærekontrakt. Den viktigste årsaken til at de fleste som ikke får læreplass ikke gjennomfører Vg3 i skole, ser ut til å være at de ikke ønsker dagens tilbud.

⁶ [Lærekontrakter – utdanningsprogram \(udir.no\)](#)

⁷ [Lærekontrakter – utdanningsprogram \(udir.no\)](#)

Evalueringen Fafo gjennomførte av forsøket med forsterket alternativ Vg3 i skole for elever som ikke får læreplass påpeker gjennom sin tittel, og også ellers i rapporten, at tilbudet om Vg3 i skole skal være godt, men ikke så godt at det kan bli en konkurrent til lærlingordningen (Aspøy og Nyen 2015). Slik vi forstår deres analyse, skal dette forstås slik at vg3 i skole ikke må bli et så godt alternativ at bedrifter velger en elevordning, med praksis i bedrift, fremfor en lærlingordning. Evalueringen av forsterket Vg3 i skole konkluderer med at «alternativ Vg3 i de fleste tilfeller holder nok kvalitet til at eleven kan gå opp til fagprøve og bestå etter omtrent 18 måneder» (ibid.). Rapporten viste imidlertid til mange eksempler på at vg3 som elev ikke fungerte bra nok, og svakheter som ble trukket fram var sen oppstart, for kort varighet, ikke relevant praksis, og mindre hensiktsmessig organisering.

Samtidig viste evalueringen at praksisdelen i opplæringen var økende og normalt utgjør 80 prosent av opplæringstiden (ibid.). På det meste er elevene i Vg3 ute i praksis 100 prosent av tiden. Evalueringen viste til at det for skolene var et ønske om å få elevene formidlet ut i praksisplass så snart som mulig etter at en hadde foretatt de første kartleggende samtalene inne på skolen (ibid.). Dette gjør i så fall at ordningen i realiteten har beveget seg langt bort fra sitt utgangspunkt som var alternativ vg3-opplæring i skole.

Slik sett har vg3 i skole også blitt veldig ulik den sammenlignbare danske Skolepraktikordningen, som også er et tilbud til ungdom som ikke får læreplass. Den danske ordningen innebærer hovedsakelig praktisk opplæring i skole, og hovedmålet er å gjøre elevene i ordningen interessante for bedriftene slik at de kan få en læreplass (Danmarks Evalueringsinstitutt 2011).

1.3 Er Vg3 en nødløsning eller konkurrerende vei?

Hensikten med det alternative vg3 skal være å gi de som ikke får læreplass en mulighet til å fullføre med fagbrev. Det vil imidlertid ikke gi mening dersom dette skjer ved at bedrifter velger å ta inn elever i praksis i stedet for i lære. Dette kan tenkes å skje ved at bedrifter tar inn elever i praksis, fordi de oppfatter dette som et bedre alternativ, fordi det er enklere, billigere, gir tilstrekkelig, eller kanskje bedre kvalitet. Det vil derfor være relevant å stille spørsmål om i hvilken grad ordningen bidrar til økt kapasitet i systemet ved at flere fullfører med fagbrev, og i hvilken grad vg3 i skole bidrar til å fortrenge det som i stedet kunne vært læreplasser.

Det har helt fra begynnelsen av 1970-tallet vært en voksende trend i antall lærekontrakter i Norge (Michelsen mfl. 1998, Høst mfl. 2008, Høst mfl. 2021).

Antall bedrifter som tar inn lærlinger er økende⁸, og det er fortsatt en trend at lærlingordningen utvides i nye bransjer og i geografiske områder som ble sent integrert i lærlingordningen (Høst mfl. 2008, Høst mfl. 2021). Veksten har skjedd i en periode hvor vg3 i skole har vært lite offensivt markedsført.

Til tross for at utvidet Vg3 i skole primært tar sikte på å dempe virkningen av konjunktursvingninger, og sikre enkeltpersoner som sliter med å få læreplass, kan man også tenke seg at tilbudet tas i bruk i fagområder med for svakt utbygd læreplasskapasitet. En økt markedsføring og bruk av vg3 i skole, som også i de fleste tilfeller vil legge beslag på praksisplasser i bedrift, kan tenkes å legge beslag på opplæringskapasitet til fortrengsel for nye læreplasser. Å undersøke hvorfor bedrifter tar inn elever i praksis i stedet for i lære vil således være et sentralt spørsmål i evalueringen. Dette er også viktig ut fra at behovet for læreplasser er økende, ikke minst ved at ordningen i økende grad tas i bruk på nye politikkområder som integreringstiltak, i voksenopplæringen og i arbeidet med å få ledige inn i arbeidslivet.

I tillegg til å få flere av de elevene som ikke har fått læreplass til å fullføre fagbrev gjennom Vg3 i skole, er det parallelt et mål om å formidle så mange som mulig av disse ut i lære underveis i løpet. Vi må anta at fylkeskommunene i ulik grad lykkes med dette. Det har vært hevdet at dette har vært motvirket av incentivstrukturen, ved at skolene mister penger når vg3-elevne får læreplass (Asphøy og Nyen 2015). Dette er også noe som vil være interessant å se nærmere på.

Det er et mål fra utdanningsmyndighetene at de elevene som ikke får læreplass, gjennom Vg3 i skole må få et kvalitativt bedre opplæringstilbud enn tilfellet er i dag. I fullføringsreformen, som ble vedtatt av Stortinget i juni 2021, formuleres det som at alle skal ha «rett til læreplass eller et likeverdig tilbud»⁹. I høringsnotatet til ny opplæringslov fra august 2021 er formuleringen «rett til læreplass eller annet opplæringstilbud i vg3».

Kvaliteten på opplæringsløpet står sentralt. Ettersom det meste av opplæringen i vg3 i skole ut fra tidligere forskning foregår i bedrift, vil likheter og ulikheter, ikke bare i skoleopplæringen, men i bedriftsopplæringen for elever i praksis og lærlinger være viktig. Vi ønsker også å belyse det tilsynelatende paradokset at bedrifter som ikke kan ta inn (flere) elever i lære, samtidig sier ja til å ha de sammelevne i praksis. I hvilken grad ligger det økonomiske vurderinger bak? Anses praksis for disse elevene mer som en prøvetid? Gis elevene mindre oppfølging enn

⁸ Meld. St. 21 (2020-2021).

⁹ Høringsnotat.. Forslaget til ny opplæringslov og endringer i friskoleloven. Kunnskapsdepartementet 26. august 2021

lærlingene? Og anser aktørene at dette kan kompenseres ved at lærere fra skolen reiser ut i bedriftene for å følge opp elevene?

1.4 Likheter og variasjoner mellom fylkeskommuner og mellom fag

Det er fylkeskommunene som har ansvaret for å gi de elevene som ikke har fått lærekontrakt et tilbud om vg3 i skole. Det er også de som har fått tilført ekstramidlene for å heve kvaliteten på vg3. Det er således interessant å undersøke i hvilken grad det er forskjeller mellom fylkeskommunene i måten fylkeskommunene iverksetter vg3 på. En hypotese vil kunne være at de fylkeskommunene som erfaringsmessig formidler størst andel av elevene til lære plass, vil være tilbøyelig til å bruke vg3-ressursene på å få de gjenstående elevene raskest mulig over i lære plass, framfor å organisere egne vg3-løp i skole, mens de som formidler en lavere andel av elevene til lære plass, i større grad vil satse på helhetlige løp i skole.

Det kan også tenkes at denne variasjonen i større grad følger fag. Fag med sterk tradisjon for lærlingrekruttering må antas å være skeptiske til å anerkjenne fagbrev fra vg3 i skole, og det må forventes at bedriftene også foretrekker å ta inn lærlinger framfor vg3-elever i praksis. Fag med en skoletradisjon, derimot, kan forventes å ha færre motforestillinger til vg3-løp i skole med praksis i bedrift underveis. Bedriftene i slike fag har tradisjon for elever og må antas å være mindre skeptiske til elevutplasseringer. Dette gjelder primært fagene med tyngdepunkt i offentlig sektor.

1.5 Problemstillinger

For å undersøke hvordan fylkeskommunene har iverksatt vg3 fagopplæring i skole under Utdanningsløftet 2020 formulerte vi følgende problemstillinger:

1. Hvordan utformes og iverksettes Vg3-tilbudene av fylkeskommunene, og hvilke aktører er sentrale? I hvilken grad er fylkeskommunenes modeller like? Brukes tilskuddene til Vg3 etter intensjonene?
2. I hvilken grad tilbyr fylkeskommunene et likeverdig tilbud i Vg3 i skole for elever uten lære plass? Hva er barrierene for å få dette til?
3. Hvordan vurderes kvaliteten på ordningen med Vg3 i skole sammenlignet med læretid?

4. Hva er årsaker til at bedrifter som ikke har kapasitet til å ta inn lærlinger, tar inn elever i praksis? Er det tegn til at praksisplassene i Vg3 fortrenger lærekontrakter?
5. På hvilken måte legges det til rette for, og hvordan foregår overgang fra Vg3 i skole til læreplass underveis i løpet?
6. i hvilken grad kan ulikheter ved iverksettingen av vg3 i skole tilbakeføres til egenskaper ved elevene/lærlingene, fagområde, eller fylke/region?

1.6 Metoder og data i iverksettingsstudien

For å undersøke problemstillingene i evalueringen av iverksettingen av vg3-tiltakene gjennom Utdanningsløftet 2020 gjennomførte vi først en kort intervjurunde med alle fylkeskommunene. Dernest gjorde vi casestudier i tre fylkeskommuner, Oslo, Innlandet og Rogaland. Til slutt har vi gjennomgått rapporteringene fra fylkeskommunene til Utdanningsdirektoratet om hvordan de har iverksatt vg3-tiltaket i Utdanningsløftet. I stor grad har vi benyttet samme metoder og typer av data som i den øvrige evalueringen. Det betyr at vi har basert oss på en form for meto-detrianglering, dvs. at vi har studert et fenomen ved bruk av ulike metoder.

I caseundersøkelsen har vi intervjuet representanter for de tre fylkeskommunene, som er ansvarlige for iverksetting av vg3-tilbudene. Dette har vi gjort i flere runder i alle de tre fylkeskommunene, i perioden november 2021 til juni 2022. I tillegg har vi intervjuet ansvarlige for vg3-organiseringen på enkeltskoler i alle de tre fylkeskommunene, samt lærere i de fagene vi har gått grundigst inn i, det vil si helsearbeiderfaget, portørfaget og elektrikerfaget. Vi har også gjort intervjuer av bedrifter som har tatt inn elever i praksis i de tre nevnte fagene, og med opplæringskontor som omfatter de samme. Vi har intervjuet en representant for faglig råd for elektrofag om holdningen organisasjonene her har til vg3 i skole. Videre har vi gjennomgått tilgjengelige dokumenter om modellene, samt fylkeskommunenes tall for elever i vg3, fordelt på fag.

I tillegg til rapportene fylkeskommunene har sendt Utdanningsdirektoratet, har vi gjennomført intervjuer med ansvarlige for tiltaket i samtlige fylkeskommuner. Disse har vært avgrenset til å gjelde spørsmål om oppstart, varighet og hva slags modeller fylkeskommunene for øvrig har lagt opp til i sine vg3-tilbud.

Vi har også benyttet elevstatistikk fra VIGO for å få en oversikt over hvilke fag som dominerer i vg3 i skole for de uten lærekontrakt. Denne viser en stor dominans blant elever i helse- og oppvekstfag, spesielt helsearbeidsfaget. Fra de øvrige fagområdene peker elektrikerfaget seg ut. Dette er en god grunn til å prioritere nettopp disse to fagområdene i casestudiene i våre tre fylker, men ikke den eneste.

Den andre gode grunnen er at de representerer to distinkte modeller for vg3 i skole.

Totalt sett har vi gjennomført 12 kartleggingsintervjuerintervjuer som inkluderer samtlige fylkeskommuner, og hvor Finnmark og Troms opererte hver for seg. Vi har intervjuet to representanter for hver av de tre casefylkeskommunene, to eller flere ganger, vi har intervjuet 13 representanter for skoler, ledere og lærere, som har vg3, vi har intervjuet representanter for 8 bedrifter, 3 opplæringskontor og ett medlem av faglig råd. Dette utgjør totalt sett litt over 40 informanter.

Utvalget av fag og informanter har vært gjort ut fra å forstå hvorfor vi får ulike modeller for vg3 i skole, og hvordan informantene oppfatter disse modellene. 2021 var et svært godt år for lærekontrakter. Dette har påvirket hvilke fag våre casefylkeskommuner har egne vg3-tilbud i, og det er først og fremst innenfor helse og oppvekst og elektro. Bortsett fra i noen gjengangerfag som kjole- og draktsyer, gullsmed og mediografiker (Innlandet), hvor man har hatt mer eller mindre faste tilbud om vg3 i skole som følge av at det ikke er læreplasser, er det veldig få vg3-elever, ofte bare en enkelt, i hvert fag i det enkelte fylke. Disse er stort sett spredt enkeltvis rundt på skolene de kommer fra. Rent kapasitetsmessig har det ikke vært mulig å dekke særlig mange av disse tilbudene. Vi har likevel gjort noen intervjuer med skoler, en regionskoordinator for skoler, et opplæringskontor og tre fylkeskommuner for å forstå hvordan vg3-tilbudet legges opp for fag med veldig få vg3-elever.

Den videre rapporten er strukturert som følger:

I kapittel 2 *Fylkeskommunenes iverksetting av vg3-tilbudene 2021/2022* presenterer vi først en gjennomgang av fylkeskommunenes egen rapportering og informasjon om iverksettingen av vg3-tilbudene 2021/2022. Deretter presenterer vi hvordan de tre casefylkene Oslo, Innlandet og Rogaland har valgt å iverksette vg3-tilbudene til de uten læreplass i 2021/2022.

I kapittel 3 *Betydningen av fagenes tradisjon* presenterer vi først data om antall registrert i vg3 i skole fordelt på fylker, fag og alder, basert på et uttrekk fra VIGO i januar 2022. Dernest følger en gjennomgang av hvordan to fagområder har iverksett vg3 i skole i våre casefylker. Det gjelder for det første helse og oppvekstfag, som representerer de offentlige fagene, og for det andre elektrofag, som representerer et ytterpunkt i det vi kan kalle de tradisjonelle, private fagene.

I kapittel 4 *Oppsummering og diskusjon* sammenfatter vi de viktigste funnene og diskuterer problemstillingene i lys av disse.

2 Fylkeskommunenes iverksetting av vg3 i skole 2021/2022

2.1 Data om alle fylkeskommuner

I november 2021 gjennomførte NIFU en kort intervjurunde med representanter for utdanningsadministrasjonen i alle fylkeskommunene. De ble spurt om modellen for vg3 i skole, og endringer i denne for skoleåret 2021/2022. Hovedinntrykket var at fylkeskommunene fortsatte med sine modeller og praksiser fra tidligere skoleår. De fylkeskommunene som har gjort klare endringer er primært der fusjonsprosesser har ført til at man har samlet seg om en felles modell (Vestfold og Telemark, Innlandet og Viken).

Fylkeskommunene har gjort få endringer når det gjelder opptakstidspunkt. Det begrunnes i at dette for de fleste var bundet opp i hensynet til å forlenge formidlingen lengst mulig utover høsten, enten for å få ned antallet vg3-elever, eller i mange tilfeller å slippe å starte et slikt tilbud. I de fagene der det legges opp til helhetlige løsninger med vg3 i skole frem til fagbrev, må skoleoppstart tilpasses avslutningstidspunktet for foregående årskull, som også har startet ut på høsten. Derfor starter de fleste fylkeskommuner vg3-tilbudet fortsatt tidligst medio oktober, noen ganger så sent som i desember. De fleste fylkeskommuner ser ut til å tilby læreplass-kurs som en førstedel av vg3 tidligere, gjerne fra begynnelsen av september. Dette innebærer en kombinasjon av hjelp til å skrive CV, til å forstå hva som er viktig for å få læreplass og til å søke.

Gjennom sin rapportering til Utdanningsdirektoratet i mai 2022 svarer fylkeskommunene på spørsmål om hvilke tiltak de har iverksatt for å styrke kvaliteten på vg3 i skole. Svarene må forstås slik at det viktigste de har gjort er å øke lengden på opplæringsløpet. Basert på våre intervjuer med representanter for samtlige fylkeskommune, samt de langt mer grundige casestudiene i tre fylkeskommuner, finner vi ingen bekræftelser på at så er tilfellet.

Bare ett fylke oppga at de konsekvent har økt lengden på vg3 i skole til 24 måneder, og det var Innlandet. Her har tidligere Hedmark fylke praktisert 12 måneder, mens Oppland har praktisert lengre opplæring. I Vestfold og Telemark har innføringen av felles modell ført til *kortere* vg3-opplæring. Møre og Romsdal har bestemt å utvide vg3 i skole til 15 måneder for helse og oppvekst og 18 måneder for elektro. Et par fylker oppga at de hadde bedt skolene om tilbakemelding på et sentralt ønske om å forlenge tilbudene, til 18 eller 24 måneder. De hadde enda ikke fått noen avklaring i november 2021. Mange fylker oppga også at de har vært og fortsatt er åpne for å forlenge vg3 i skole fra 12 til inntil 24 måneder, ikke generelt, men etter individuelle søknader. Det vises til at noen fag er mer restriktive i sitt syn på kortere løp enn ordinær læretid. Både fagene innenfor byggebransjen og elektro har en bestemmelse i landsoverenskomsten om at kandidater som har kortere opplæringstid før avlagt fagbrev enn fastsatt i faget, skal pålegges å arbeide på hjelpearbeiderlønn frem til de oppnår den fastsatte opplæringstiden totalt.

Modellene for veksling mellom skole og bedrift tar i alle fylker utgangspunkt i et ønske om mest mulig praksis. Hva slags praksis som er mulig henger, som vi skal se i undersøkelsen av tre fylker, tett sammen med hvilke fag det er snakk om.

Tabell 2.1 Antall elever i vg3 fagopplæring i skole, etter fylke 2018-2021

	2018	2019	2020	2021
Oslo	125	131	178	15
Rogaland	97	122	152	128
Møre og Romsdal	129	70	34	51
Nordland	55	39	48	30
Viken	352	372	684	450
Innlandet	151	114	140	224
Vestfold og Telemark	184	142	199	158
Agder	232	251	291	226
Vestland	112	135	128	89
Trøndelag	57	55	100	109
Troms og Finnmark	3	9	25	14

Kilde: VIGO, uttrekk januar 2022. I 2021-tallene er det ufullstendige Oslo-tall. Innlandet fylkeskommune oppgir også andre tall til oss enn det som ligger i VIGO. Se side 29.

Alle fylker oppgir at de tilbyr vg3 i skole innenfor helse og oppvekst, og det er voksne elever som dominerer. I mange fylker er det også ofte tilbud om vg3 i skole for elektro. Utover dette er det tilbud i små fag som gullsmed og kjole- og draktsyer, som sliter med å få læreplasser som har mer eller mindre faste skoletilbud. For øvrig er Vg3-elevene spredt på alle program, og det er ikke lett å se noe klart mønster med hensyn til fag som går igjen innenfor de ulike programmene (se tabell 3.1).

Ingen fylkeskommuner hadde på intervjudtidspunktet fullstendig oversikt over hva de ekstra tilskuddene til vg3 i skole skulle gå til. De avventet tilbakemeldinger fra skolenivået, som iverksetter tilbudene. Foreløpig status, ut fra våre intervjuer med fylkeskommunene, var at midlene i liten grad ser ut til å gå til endringer av modeller eller forlengelse av opplæringsløpet i vg3, og i stedet til ulike former for styrking av de modellene de allerede praktiserer. Det omfatter blant annet ekstra lærerressurser til skole- og bedriftsveiledning, verktøy og simuleringsutstyr, språkstøtte, og kurs, særlig læreplass-kurs.

Antallet elever på vg3 i skole har, utfra VIGO-tall, vært relativt stabilt de senere årene. Det mest påfallende er at ordningen har gått fra i hovedsak å være en ordning for ungdom, til å bli en ordning dominert av voksne. Dette til tross for at ikke alle fylker inkluderer voksne i ordningen. Se blant annet omtalen av Innlandet lengre ned. Det har vært usikkerhet rundt voksnes rett til vg3 i skole. Dette ble imidlertid avklart av Utdanningsdirektoratet i 2021, som slo entydig fast at voksne med rett som ikke fikk lærekontrakt hadde krav på vg3 i skole¹⁰.

Tabell 2.2 Vg3 fagopplæring i skole. Elever i etter alder, 2018-2021

	Under 20	20-24	25-
2018	46	18	36
2019	58	27	43
2020	39	19	42
2021	32	16	52

Kilde: VIGO, uttrekk januar 2022

De voksne dominerer særlig i det største vg3 i skole-området, helse og oppvekst, men dette har vært et vedvarende trekk. Voksenandelen har fra 2018 til 2021 økt i alle fagområder. Slik sett kan en si at økte tilskudd til vg3 i skole hovedsakelig har gått til voksne elever.

¹⁰ Vaksne sin rett til bedriftsopplæring i Vg3 i skole (udir.no)

2.2 Rogaland

Rogaland fylkeskommune har lange og sterke tradisjoner innenfor fagopplæring. De formidler tradisjonelt en høy andel av de som søker lærekontrakt, og har et stort nettverk av opplæringskontor og lærebedrifter som de spiller på i sitt formidlingsarbeid (Høst mfl. 2013). Fylkeskommunen legger stor vekt på å dimensjonere antallet skoleplasser ut fra antatt tilgang på læreplasser. I tillegg eksperimenterer fylkeskommunen med nye kryssløp, i prinsippet generelle, for å unngå vg3 i skole¹¹.

Høsten 2021 ble det inngått 2900 nye lærekontrakter, noe som er det høyeste antallet fylkeskommunen har opplevd¹². I statistikken er det registrert 3500 søkere, noe som skulle gi et underskudd på 600 lærekontrakter. Fylkeskommunen oppgir selv at rundt 400 fikk tilbud om vg3 i skole, et tilbud som er forbeholdt de med ungdoms- eller voksenrett. Rundt 190 takket ja, men antallet som faktisk deltar i et vg3-tilbud ser ut til å reduseres gradvis, hovedsakelig opplyses man at dette skjer fordi elevene får læreplass. Det er også en del av elevene som svarer ja, som likevel ikke møter opp. Antallet som svarte ja til et tilbud om vg3 i skole har litt paradoksalt økt fra pandemi-året 2020 til det rekordgode læreplass-året 2021. Dette forklares særlig med at langt flere voksne søkere har kommet med i den fylkeskommunale formidlingen. Det er et tett samarbeid mellom fagopplæring og voksenopplæring i Rogaland.

Modellen

I de aller fleste fag er det veldig få elever i vg3 skole, og fylkeskommunen satser her på det de kaller skreddersøm. Det innebærer at organiseringen av opplæringen er tilpasset faget og den enkelte som står uten lærekontrakt. Man vil unngå å opprette vg3-klasser, som oppfattes som dyrt og også uhensiktsmessig. I stedet ønsker man å få elevene raskest mulig ut i lære. Normalt er det tre regionkontakter som samarbeider med elevenes avgiverskoler om å skreddersy et opplegg for elevene innenfor sitt geografiske område, men der det er mulig benytter disse opplæringskontor for å ta ansvaret for opplæringen i det enkelte fag. Det sentrale virkemiddelet er praksis i bedrift, som utplassering til å begynne med, men hvor overgang til lærekontrakt hele tiden er hovedmålet. Dette lykkes ofte, men ikke alltid, og dersom det mislykkes forsøker man å få til at eleven fortsetter med en kontrakt med bedriften om praksisopplæring i inntil ett år. Noen ganger skrives det også opplæringskontrakter (lærekandidater).

¹¹ Et eksempel på et slikt er kryssløp fra elektriker til låsesmed.

¹² Udir statistikk

Det aktive arbeidet med å formidle vg3-elevene pågår gjerne høsten før vg3 settes i gang. Det beskrives at antallet elever som blir formidlet til lære plass etter årsskiftet går veldig ned.

Lærlingtilskuddet blir i Rogaland anvendt til å finansiere bedriftsopplæringen gjennom tilskudd, enten det er praksis eller formell læretid, samt til lærere, i den grad disse har en rolle. Dette ble innført før satsingen gjennom Utdanningsløftet 2020.

I de få fagene som har mange elever, og hvor utsiktene til lære plass er små, organiseres det annerledes. Her opprettes det klasser eller grupper, hvor deltakerne gjerne fortsetter som elever opplæringsløpet ut. Klasser eller klasselignende grupper opprettes årlig i de «offentlige» fagene, som helsefagarbeider, portør og barn- og ungdomsarbeider. Her forventer man ikke særlig formidling etter at vg3-klasse ne er opprettet, fordi lærlingantallet i disse fagene er budsjettstyrt og ikke forventes å øke. Elevene er gjerne på skole en dag i uka og i praksis de øvrige fire. I motsetning til i skreddersøms-fagene, brukes midlene til vg3 her hovedsakelig av skolene, selv om noen av disse betaler litt til bedrifter for at elevene skal få praksis.

Det har også jevnlig vært vg3-skoleklasser i elektrikerfaget. Det har ofte vært mange elektrikerlever uten lærekontrakt, og man får heller ikke bransjen og bedriftene med på å ta inn disse i praksis. Det har ellers ved særlige problemer i enkelte bransjer, som konjunktursvikt, vært organisert klasselignende tilbud i andre fag, men da i samarbeid med opplæringskontor og bedrifter. Dette gjelder primært i industrifagene (se nedenfor).

Rogaland har oppstarttidspunkt for vg3 etter hvert som det blir noenlunde klart hvor mange som ikke får lærekontrakt i faget. Vanligvis skjer dette først i de offentlige fagene, fordi lære plassinntaket her ikke forventes å øke utover høsten. Varigheten på vg3-tilbudene er normalt 12 måneder, men med mulighet for å søke forlengelse på individuelt grunnlag.

Opplæringskontorenes rolle

I Rogaland har det i mange år vært et godt samarbeid mellom fylkeskommunen og opplæringskontorene. Også i arbeidet med vg3 i skole lener fylkeskommunen seg tungt på opplæringskontorene i de bransjene disse vil samarbeide også om dette. Til tross for at Vg3 i skole ikke er populært blant opplæringskontorene, har de fleste kommet til at det er bedre å samarbeide om dette, og gjerne ta ansvar for vg3-elevene, for å sikre et best mulig opplegg. Elektrobransjen er et viktig unntak. De ønsker, ifølge fylkeskommunen, ikke å bidra til denne alternative opplæringen. Dette er også i tråd med de sentrale tariffpartene, NELFO og EL og IT-forbundet, sin linje.

Opplæringskontoret i barn- og ungdomsarbeiderfaget (Haugesund) har i flere år fått overført ansvar og midler fra fylkeskommunen for å organisere vg3 i skole og gjør dette i samarbeid med sine medlemsbedrifter. Opplæringskontoret tar ansvar for teori, mens elevene utplasseres de fleste dager i praksis i lærebedrifter. Også Opplæringskontoret for industrifag, som har ansvaret for 850 lærekontrakter i sine fag, har i flere år tatt ansvaret for å tilrettelegge et opplegg for de som ikke får lærekontrakt, men som har sagt ja til vg3 i skole. Under nedgangskonjunkturen i oljenæringen i 2015-2016 fikk opplæringskontoret overført midler og organiserte en egen vg3-klasse i samarbeid med noen av de store bedriftene i fylket. I andre år, hvor det har vært få søkere uten lærekontrakt, har de fått overført midler og finner bedrifter som er villige til å prøve ut vg3-elevne i praksis, med sikte på etablering av lærekontrakt. Ofte prøver de ut elever i ulike bedrifter før de lykkes med å få etablert en lærekontrakt. Bedriftene får sin andel av lærlingtilskuddet for å ta inn eleven i praksis, men inngår ikke en lærekontrakt før de mener eleven, ut fra sin produktivitet kan forsvare en lærling-lønn. I noen tilfeller resulterer ikke praksisutplasseringen i en lærekontrakt. Eleven fortsetter da i praksis inntil ett år. Etter dette har de rett til å gå opp til fagprøve som elev. For 2021/2022 gjelder dette relativt få. Opplæringskontoret mener at deres kjennskap til bedriftene og den tette oppfølging lærlingene får av opplæringskontoret, forebygger at bedrifter kan spekulere økonomisk i å ta inn elever i stedet for lærlinger.

Vg3 i 2021/2022

I 2021/2022 har Rogaland fire vg3-klasser, tre i helsearbeiderfaget og en i portørfaget, som er et nytt fag, foreløpig med fotfeste i Rogaland (se nedenfor). I tillegg har opplæringskontoret for barn- og ungdomsfaget fått midler av fylkeskommunen for å ta ansvaret for en gruppe på 8 elever, som i praksis er veldig lik en klasse. I privat sektor har Opplæringskontoret for industrifag fått ansvaret for en gruppe elever i industrifagene som ikke har fått lærekontrakt. De forhandler med egne medlemsbedrifter for å få disse ut i praksis, men hvor målet er at det etter hvert skal tegnes lærekontrakt.

Lengden på opplæringstilbudene er i utgangspunktet ikke endret i forhold til tidligere. 12 måneder er fortsatt standard, og man kan - som tidligere - søke om noen måneder ekstra dersom det er særskilt behov for det. Det var ikke tidligere oppstart i 2021 enn tidligere, men fylkeskommunen arbeider for å få til tidligere oppstart fra 2022. Modellen Rogaland har kommet fram til ut fra erfaring, ligger dermed fast.

Ekstrabevilgningen gjennom Utdanningsløftet 2020 blir benyttet til å styrke den eksisterende modellen, dels ved at finansieringen av regionkontaktene blir

mindre ad hoc enn den har vært, og dels ved at de enkelte tiltakene får en bedre økonomi, i forhold til å finansiere skole og bedriftsopplæring, og det fordeles mellom skole, opplæringskontor og bedrift. Mest går til bedriften, som har opplæringen, noe til opplæringskontoret som følger opp lærebedriften, og minst til skolene hvis rolle er mer begrenset. Normalt er opplæringstiden for vg3-elever 12 måneder. Tilskuddet som gis tilsvarer lærlingtilskuddet til opplæring i bedrift over to år (167 000 kroner, De statlige midlene fra Utdanningsløftet benyttes dersom det er behov for å øke opplæringstiden for elever utover disse 12 månedene. Dessuten benyttes midlene til å gi noen bedrifter en mentorstøtte for elever eller lærlinger som trenger ekstra oppfølging.

Rogaland, har som mange andre fylker, opplevd en økt tilsøking av voksne med minoritetsspråklig bakgrunn. De søker i stor grad helsearbeiderfaget. Mange av disse elevene trenger ekstra språkstøtte for å kunne gjennomføre til fagbrev. Ekstrabevilgningen til vg3 gjør det mulig både med flere plasser i helsearbeiderfaget og ekstra språkstøtte.

Det siste fylkeskommunen oppgir å ha brukt ekstramidler på er fagprøve-kursing av elever uten læreplass i fag som har tre år i skole, og som ofte ikke får læreplass til det fjerde året, fordi dette er et såkalt verdiskapnings-år. Det gjelder service-elektroniker og automatiker. De går derfor ofte opp til fagbrev etter tre år.

2.3 Oslo

Et historisk særtrekk ved Oslo er at en stor del av læreplassmarkedet, som arbeidsmarkedet, besettes av personer som i utgangspunktet ikke er bosatt i Oslo. For arbeidslivet kompenseres utenbys lærlinginntak for en relativt svak interesse for lærlingordningen blant byens egen ungdom, som er langt mer orientert mot høyere utdanning enn landsgjennomsnittet.

Totalt sett ble det i Oslo i 2020 inngått 1730 nye lærekontrakter¹³, og man var dermed tilbake på nivået fra før pandemien. Omkring 700 av læreplassene ble ifølge Utdanningsetaten fylt av ungdom fra Oslo, hvilket er det høyeste antallet man har registrert til nå. Det er ikke oppgitt hvor mange som fikk tilbud om vg3 i skole, men ifølge lærlingstatistikken¹⁴ var det registrert 2122 søkere, noe som gir et underskudd på 400 lærekontrakter. Det oppgis at det i februar 2022 var rundt 180 elever i vg3 i skole i Oslo, mens det i mai var nede på 160¹⁵.

¹³ Udir statistikk

¹⁴ Udir statistikk

¹⁵ Som følge av sen innrapportering kom dette ikke med i den nasjonale statistikken, hvor det bare er registret 17 elever.

En særlig stor økning i vg3 skole har man de siste årene hatt i fag hvor Oslo kommune, med ansvar for både videregående opplæring, pleie og omsorg og oppvekst selv kan påvirke antallet, både i skole og lærebedrift. Det gjelder det vi kan kalle de offentlige fagene, helsearbeider og barn- og ungdomsarbeider. I disse fagene dimensjoneres skoleinntaket ut fra søkning, ikke antatt tilgang på læreplasser (Høst og Reegård 2019). De voksne elevene, som i stor grad søker helse- og oppvekstfag, inkluderes i den fylkeskommunale formidlingen til læreplass. Blant disse er det særlig mange minoritetsspråklige søkere, hvorav en stor andel blir stående uten lærekontrakt.

I privat sektor er elektrikerfaget en gjenganger i vg3 i skole. Gullsmedfaget og kjole- og draktsyerfaget har også ofte skoleklasser i vg3, ettersom det i disse fagene alltid har vært svært vanskelig å skaffe læreplasser i det hele tatt. I tillegg har man tidvis noen få elever i andre fag. I de fagområdene som oftest har vg3 i skole, helsearbeiderfag, barn- og ungdomsarbeiderfag, gullsmed, samt elektrofag er det de senere årene også etablert egne løp hvor studiekompetansefagene er integrert fra vg1. Disse kan velge mellom å søke læreplass eller fullføre studiekompetanse etter vg2, men erfaringen viser at de fleste da går mot studiekompetanse i stedet for å søke læretid for å få fagbrev.

Vg3-modellen

Oslo starter opp sine vg3-klasser fra oktober til 1. desember. Både ungdom og voksne med rett er inkludert i ordningen. Et viktig hensyn er at vg3-skolene og -fagene, som i stor grad er de samme fra år til år, må avslutte fjorårets klasser før de kan sette i gang nye. Det gjør at tilbudene ikke kan komme i gang før tidligst i oktober. Standard varighet på tilbudene er 12 måneder, men det kan søkes om individuell forlengelse utover dette, maksimum en gang i løpet av opplæringen. Som i Rogaland er det klare forskjeller mellom de offentlige fagene og de fleste fag i privat sektor. I de offentlige fagene, helse og oppvekst, er skoletilbudet lagt opp til å vare frem til fagprøve (se nedenfor), mens man i de fleste private fagene hele veien forsøker å formidle vg3-elevne ut i lære. Særlig gjelder dette fag med få elever, som er svært kostbare og vanskelig å gjennomføre som skoleopplæring. Bare i elektrikerfaget, som er et særtilfelle, opprettholdes klassene som hovedregel frem til fagprøveavleggelse (se nedenfor).

I motsetning til i Rogaland, er det i Oslo skolene som både mottar og beholder midlene til vg3 i skole. Det er egne skoler som har ansvar for bestemte fag. Det betales i utgangspunktet ikke ut penger til bedrifter som har elever i praksis, eller til opplæringskontor for at de skal organisere vg3 i skole. Det kan imidlertid gjøres unntak i fag der det gjenstår bare 1-2 elever. De kan søkes plassert i bedrift i

utprøvningspraksis med ekstra tilskudd, eventuelt med lønnstilskudd i inntil tre måneder, hvor målet er læreplass.

Vg3-tilbudet 2021/2022

I skoleåret 2021/2022 er mønsteret for fordeling av elever i vg3 i skole veldig likt det man har sett tidligere år. Det er rundt 70 elever i helsearbeiderfaget¹⁶, og 25 i barn- og ungdomsarbeiderfaget. Oslo har også 56 elever i vg3 elektrikerfaget og seks i gullsmedfaget. I de øvrige fagene er det bare svært få vg3-elever i hvert enkelt, skoleåret 21/22, som for eksempel i IKT servicefaget, hvor de hadde en. Disse har blitt værende i ad hoc-tilbud i skolen til det har vært mulig å få de blitt formidlet til læreplass, eventuelt via utprøvningspraksis.

Oslo har også videreført sin egen modell for vg3 i skole i 2021/2022. Det betød for eksempel oppstart først når foregående skoleårs kull var ferdig. Samtidig ble det satt i gang læreplasskurs tidlig, noe som bidro til at av 53 som møtte på læreplass-kurs høsten 2021 var det 27 som fikk læreplass. Det er heller ikke i skoleåret 21/22 åpnet for noen generell forlengelse av tilbudene på maksimalt 12 måneder. Det kan søkes om forlengelse på individuelt grunnlag, men dette vurderes forholdsvis strengt.

Oslo betaler skolene elevtilskudd på mellom 130 og 140 000 kroner i året for hver vg3 elev. I tillegg kommer klassestøtten, som er avhengig av størrelsen på klassen. Totalt sett ligger dette noe over lærlingtilskuddet på 160 000. Hovedregelen er at dette betales i 12 måneder, men ut fra en individuell vurdering kan elevtilskuddet forlenges utover 12 måneder.

Ekstratilskuddene opplyser Oslo om at de har benyttet på formidlingstiltak som læreplass-kurs, samt til stilling som læreplass-jeger. Etter bestilling fra vg3-skolene har de tildelt ekstra lærerressurser, som blant annet skal dekke ekstra skole i vinterferien og sommerferien, språkstøtte, verktøy, materiell, utstyr til simulering, samt diverse kurs.

2.4 Innlandet

Innlandet er et vekstfylke innenfor fagopplæring, men det er fortsatt et gap mellom antall søkere og inngåtte lærekontrakter. Av 1937 søkere, ble det inngått nesten 1500 lærekontrakter i 2021¹⁷, noe som skulle implisere 400, hvorav 325 med ungdomsrett, uten lærekontrakt. I vg3 i skole er det i månedsskiftet mai/juni bare

¹⁶ Det inkluderer Oslo Voksenopplæring som har en egen klasse

¹⁷ Udir statistikk

31 elever i vg3 skole, samt 8 i grunnkompetanseløp. Dette er noe fylkeskommunen ikke er fornøyd med. Selv om det lave antallet vg3-elever i noen grad kan forklares med et rekordhøyt lærlinginntak, oppsummerer man at vg3 i skole er for lite attraktivt, og at de fleste som ikke får læreplass ikke søker seg hit. Det meldes at noen tar «strøjobber» og - uten at finnes noe systematisk empiri på dette - kan det være nærliggende å sette den lave interessen for vg3 i skole i sammenheng med et veldig godt arbeidsmarked. I fylkeskommunen mener man tilbudet om vg3 for de uten læreplass må derfor forbedres. Det uttrykkes også særlig bekymring for at minoritetsspråklige, både ungdom og voksne, ikke får et godt nok opplæringstilbud, gitt deres særlige behov for bedre språkopplæring.

Innlandet har et klart skille mellom videregående opplæring for voksne og ungdom. Ungdom innenfor yrkesopplæring følger hovedmodellen, med to år i skole og to i lære, og det er ut fra dette et behov for å etablere et alternativt vg3 for de som ikke får læreplass. Selv om det også finnes voksne lærlinger i Innlandet, bruker voksenopplæringen i fylkeskommunen normalt ikke 2+2-modellen og lærlingordningen. Oppfatningen er at denne ikke er så egnet for voksne. I stedet skreddersyr man et opplegg ut fra den voksnes bakgrunn og ønsker, og bruker særlig ordningen med fagbrev på jobb og praksiskandidatordningen (se også Høst mfl. 2021a). I begge disse er praksis obligatorisk, og de voksne som ønsker seg videregående opplæring og ikke er i jobb må skaffe seg en praksisplass. Fylkeskommunen organiserer så en veksling mellom praksis som elev i bedrift og teori i skolen og. Bedriftene får elevens arbeidskraft, men ikke noe økonomisk tilskudd annet enn dersom man eventuelt velger å kjøpe faglig oppfølging fra bedriften. Ettersom man i hovedsak ikke bruker lærlingordningen og 2+2-modellen, definerer man ikke disse modellene som et alternativt vg3 i skole, selv om de skulle benytte praksisplasser i stedet for lærekontrakter.

Vg3-modellen

For ungdom uten lærekontrakt setter fylkeskommunen i gang oppstartskurs 1. september på noen utvalgte skoler og i regi av Karriere Oppland. Her kurses elevene som ikke har fått lærekontrakt i læreplass-søking, skriving av søknader og andre ting som kan bidra til læreplass. Noen koples også til lærebedrifter allerede under oppstartskurset. Av de som ikke har fått læreplass er det også en del som velger å gå til et annet skolealternativ, forsvaret eller en jobb.

De som fortsatt er i vg3 i skole etter gjennomført oppstartskurs fordeles til sine avgiverskoler, som har ansvaret for å organisere den videre opplæringen. Fordeelingen på avgiverskoler bidrar til at det er så få vg3-elever i hvert fag på skolene at det som regel ikke er grunnlag for klasser eller egen vg3-organisering i noen fag.

Det er også hensikten. Man ønsker å få elevene raskest mulig ut i bedrift, helst i lære, alternativt i praksis, med håp om at dette kan lede videre til en lærekontrakt. I noen tilfeller lykkes dette. For de elevene som ikke får læreplass, vil videre praksis i bedrift være alternativet. På skolene har man en vg3-ansvarlig lærer, men det er en faglærer får ansvaret for eventuell teorioppfølging av den gjenstående vg3-eleven. Det vil ofte kunne dreie seg om avvikling av utestående teorifag fra vg2.

Innlandet har behandlet vg3-modellen politisk, blant annet begrunnet i at tidligere Oppland og Hedmark hadde ulike modeller. Her er det slått fast at alle midlene til Vg3 gis til skolene. Fylkeskommunen betaler av prinsipp ikke ut penger til bedrifter som har elever i praksis da man mener det vil undergrave lærlingordningen. Først ved inngått lærekontrakt vil en bedrift ha krav på tilskudd. Skolene som får pengene, står imidlertid fritt til hvordan de vil benytte dem. De kan i prinsippet kjøpe opplæring av en bedrift, men dette anses å være av svært lite omfang. I tillegg er det slått fast at vg3 i skole skal ha en varighet på 24 måneder, og slik sett så lik som mulig 2+2-ordningen. 2020 var et unntaksår i så måte som følge av en situasjon preget av Covid-19-epidemien. Fremdeles, til og med skoleåret 2021/2022 henger det igjen en særordning fra Hedmark med ettårig vg3 i skole for mediegrafikerfaget, som del av et treårig skoleløp. Dette var i sin tid begrunnet i vanskeligheter med å skaffe læreplasser. Nå er politikken at der det ikke er læreplasser er det ikke grunnlag for å ha faget i tilbudsstrukturen.

Selv om skolene får finansieringen, tilsvarende læreplasstilskuddet, er dette et underskuddsforetagende, noe man mener gir et incentiv til å formidle elevene ut i bedrift.

Vg3 i skole 2021/2022

De ekstra vg3midlene har blitt brukt til å øke finansieringen av hver elev for skolene, og det er også åpnet for at skolene kan søke om tilskudd til tiltak for å bedre opplæringen i vg3. Man innser at dette i det pågående skoleåret ikke vil legge beslag på ekstrabevilgningen på 11 millioner i 2021, slik at mesteparten er overført til neste skoleår.

I vg3 for inneværende år var det i fylkeskommunen opprinnelig registrert over 60 elever, mens man i mai/juni 2022 er nede i 31. Man vet på sentralt hold ikke hva nedgangen skyldes, overgang til læreplass, til andre skoletilbud eller frafall. Dette endrer seg fortløpende, og på skolenivå kan man operere med andre og lavere tall, ettersom elever har fått lærekontrakt, eller gjort omvalg til andre tilbud, som påbygging til generell studiekompetanse.

Også i Innlandet er helse- og oppvekstfagene størst på vg3 i skole, om enn mindre enn i mange andre fylker, ettersom voksne ikke er en del av ordningen. På

ungdomssiden var det pr. april 2022 seks elever både i helsearbeiderfaget og barn- og ungdomsarbeiderfaget, spredt på tre ulike skoler. Det var videre en klasse med åtte elever i mediegrafikerfaget. I de øvrige 16 fagene som hadde vg3-elever i skole, var det kun en elev.

Praksis i bedrift

Det er få elever i vg3 i Innlandet, og med unntak av mediegrafikerfaget, er det stort sett bare enkeltelever i vg3 spredt utover avgiverskolene i det nye, vidstrakte fylket. Det gjør det lite hensiktsmessig å sette i gang skoleundervisning. I stedet er modellen at lærerne skal prioritere arbeidet med å få elevene ut i praksis, med mål om at eleven etter en prøveperiode får en læreplass. En større bedrift med ganske mange lærlinger, som hadde tatt inn vg3-elever i praksis, oppga at deres hensikt med å ta inn vg3-elever i praksis var den samme som gjør at bedriften tar inn elever i praksis i vg2, nemlig å prøve ut elevene med tanke på å tegne lærekontrakt. Måten dette skjer på ligner mye på praksisen vg2-elever har gjennom yrkesfaglig fordypning. Denne bedriften har lærlingordningen som sin viktigste rekrutteringsbase, og særlig i post-pandemi-perioden med liten tilgang på utenlandsk arbeidskraft blir lokal rekruttering viktig. Også vg3-elever som har modnet tilhører gruppen mulige lærlinger i bedriften, på samme måte som NAV-klienter i praksis. Men det er lærlingordningen og ikke praksis som fortsatt ses som veien til fagbrev.

3 Om fagenes betydning

På tvers av fylker ser det ut til å være veldig store og distinkte ulikheter mellom fagområder når det gjelder bruken av vg3 i skole. Tabellen under viser antall elever registrert i vg3 i skole på grunnlag av data hentet fra VIGO i januar 2022 (tabell xx). Det er noen feilkilder i tabellen. Blant annet er ikke Oslos tall for 2021 rapportert i tide til å komme med, og tabellen kan inneholde elever som startet høsten 2020, ikke bare høsten 2021. Men som illustrasjon av fagforskjeller er tallene likevel anvendelige. De viser en dominans av elever på helse- og oppvekstfag, de fleste i helsearbeiderfaget. Et annet program som skiller seg ut, er elektro. Programmet har høye elevtall på vg3 hvert eneste år, konsentrert i elektrikerfaget, som er også det dominerende faget i utdanningsprogrammet.

Tabell 3.1 Antall i vg3 fagopplæring i skole 2018-2021, etter utdanningsprogram.

	2018	2019	2020	2021
Bygg- og anleggsteknikk	77	110	169	102
Design og håndverk	109	121	126	109
Elektro	263	214	245	152
Helse- og oppvekst	612	643	854	781
Naturbruk	1	12	9	20
Restaurant og matfag	34	16	65	50
Service og samferdsel	206	175	263	123
Teknologi og industrifag	214	167	275	179

Kilde: VIGO, uttrekk januar 2022. I 2021-tallene mangler Oslo som har flest elektroelever i vg3.

I de andre programmene som retter seg mot privat sektor er vg3-elevene fordelt med få elever over mange ulike fag. Elektrikerfaget peker seg dermed ut som det dominerende faget i vg3 i skole både i privat sektor og innenfor det vi kan definere

som de tradisjonelle fagene innenfor lærlingordningen. At helse- og oppvekstfag og elektrofag er dominerer rent tallmessig var ett argument for å velge disse som case når vi ønsket å gå dypere ned i hvordan fagene preger vg3-modellene. Et annet argument, som er like viktig, er at de to fagområdene ser ut til å rendyrke hver sin modell for vg3 i skole, en modell med skoleorganisert praksis i bedrift i helse og oppvekst og en modell med verkstedpraksis i skole i elektro.

2021 ble et rekordår for lærlingordningen, med nesten 24 000 nye lærekontrakter¹⁸. Økningen kom det alt vesentlige i privat sektor. Dette bidro til få elever i vg3 i de fleste fag i privat sektor, og en nedgang, kanskje svakere, i elektro. I to av de tre fylkene vi undersøker et ingen elektroelever i vg3 i 2021/2022, noe som forklares dels med stor etterspørsel etter arbeidskraft, dels med at man at dimensjoneringen er bedre. Oslo har fortsatt mange vg3-elever i elektro. Vi valgte derfor å se nærmere på hvordan Oslo løser vg3 i skole for dette fagområdet. I tillegg har vi også sett på «verkstedhall»- modellen i nabofylket Viken, både fordi aktører i Oslo vurderer å kopiere denne, og fordi den er interessant i seg selv som illustrasjon av hvordan vg3 i skole kan rendyrkes.

Innenfor helse- og oppvekstfag er det helsearbeiderfaget som har de fleste vg3-elevene, men det er et betydelig antall også i barn- og ungdomsarbeiderfaget. I tillegg har det de siste årene blitt etablert et nytt fag, portørfaget, som også har en prosentvis stor andel vg3-elever. Vi har valgt å legge hovedvekten på helsearbeiderfaget i Oslo, ettersom det er særlig stort i vg3 i dette fylket. Portørfaget som er et vg3-fag som bygger på helsearbeiderfaget. Det er interessant fordi det viser vg3 som mekanisme for nye fag. Det har en vg3 i skole-ordning i Rogaland. I Innlandet er det veldig få elever i vg3, også i de offentlige fagene, noe som særlig ser ut til å skyldes at de voksne i utgangspunktet ikke er inkludert i 2+2-ordningen eller den fylkeskommunale formidlingen. Her har vi valgt å beskrive kort hvordan fylkets modell slår ut på disse fagene.

3.1 Helse og oppvekst: Vg3 som skoleorganisert praksis i bedrift

Utdanningsprogrammet helse og oppvekst er et ektefødt barn av Reform 94 (Michelsen og Høst 1996). Det representerte den viktigste enkeltutvidelsen av fagopplæringssystemet som kom som følge av universaliseringen av lærlingordningen til å omfatte i prinsippet alle deler av arbeidslivet. Til tross for at helse- og oppvekstfagene har vært under lærlingordningen siden 1994, preges de fortsatt

¹⁸ Udir statistikk

av helt andre mekanismer for lærlinginntak enn de som gjelder i privat sektor (Høst mfl. 2014). Det er ikke rekruttering eller mål om verdiskapning i direkte forstand som ligger bak det at kommune og stat tar inn lærlinger. Det ligger som hovedregel heller ingen stilling som fagarbeider i enden av lærlingløpet slik tradisjonen har vært for fagarbeidere i privat sektor. I stedet er inntaket bestemt av tradisjoner for samfunnsansvar for opplæring og politiske beslutninger om hvor mye som skal bevilges til lære plasser.

Dette bidrar på den ene siden til at den tilsynelatende styrken at man gjennom politiske vedtak kan øke antall lære plasser. På den andre siden er lærlinginntaket lite sensitivt og fleksibelt i forhold til både søkning og arbeidskraftbehov. Virksomhetene kan ikke, som i privat sektor, øke lærlinginntaket når de får økt omsetning og behov for arbeidskraft, fordi virksomhetene i offentlig sektor ikke har lønnsmidler til å dekke inn dette økonomisk. Samtidig er den fylkeskommunale dimensjoneringen av skoleinntaket i helse- og oppvekst er i stor grad styrt av søkningen (Høst og Reegård 2019). Særlig i perioder med økt tilsøking vil det lett bli et stort overskudd av lære plass-søkere i forhold til hvor mange lære plasser det er budsjettert med.

Lærlingordningen i helse- og oppvekstsektoren er også preget av en tradisjon praksisutplassering av elever og studenter. Dette hadde man i den tidligere hjelpepleierutdanningen helt fram til 2008, og man finner prinsippet fortsatt innfor både sykepleier-, vernepleier- og barnehagelærerutdanningene. Denne tradisjonen innebærer et klart skille mellom opplæring og arbeid, noe som er fremmed i den tradisjonelle lærlingordningen hvor arbeidet i stor grad er læringen.

Empirien om iverksettingen av vg3 for de uten lære plass i helse og oppvekst er hentet fra både Oslo, Rogaland og Innlandet, med noe ulikt omfang og med eksempler fra litt forskjellige fag i de tre fylkene. Grunnlaget for å analysere denne empirien er solid. Det har foregått debatter og også vært gjort forskning på skolebasert utdanning versus lærlingordning innenfor dette feltet i minst to runder tidligere. Den første fant sted ved innføringen av Reform 94, da man første gang ønsket å erstatte alle de skolebaserte utdanningene med lærlingordninger (Michelsen og Høst 1996), mens den andre fant sted i forkant av Kunnskapsløftet 2006, da man vurderte å slå den skolebaserte hjelpepleierutdanningen sammen med omsorgsarbeiderfaget (Høst 2002).

3.2 Helse og oppvekst i Oslo

Med over 70 elever er helsearbeidefaget det største faget i vg3 i skole i Oslo i 2021/2022. Dette er et betydelig antall, ikke minst sammenlignet med at Oslo tok inn 121 lærlinger i faget samme år¹⁹.

Voksne elever, som har gjennomført vg1 og vg2 gjennom Oslo voksenopplæring, omfattes av den felles formidlingen til læreplass i Oslo. Mens det blant de med ungdomsrett var hele 82 prosent som fikk lærekontrakt i helse- og oppvekstfagene i 2021, var det blant voksne søkere bare 34 prosent som fikk lærekontrakt i disse fagene²⁰. I tillegg til at kommunen prioriterer ungdom med rett til videregående, trekkes også manglende norskferdigheter blant mange av de voksne søkerne frem som forklaring på den skjeve læreplass-fordelingen. Konsekvensen er at voksne dominerer vg3 i skole i dette faget.

I Oslo voksenopplæring unntar man hvert år 15 elever fra den felles lærlingformidlingen. Disse får i stedet, ut fra en tidligere avtale, tilbud om vg3 i skole fra tidlig på høsten, og er garantert praksisplass ved to av byens sykehjem. De aktuelle sykehjemmene har hatt avtale om denne ordningen med Oslo Voksenopplæring gjennom flere år. De elevene som er en del av læreplassformidlingen, men ikke får læreplass, får tilbud om vg3 på tre forskjellige skoler i Oslo, sammen med ungdom uten læreplass. Praksis får de fleste av disse i et av sykehjemmene under Sykehjemsetaten i Oslo. Etaten har parallelt mange lærlinger. Også de to forannevnte sykehjemmene har eller har hatt lærlinger.

Modellen

Felles for både voksenopplæringen og de tre skolene i Oslo som har vg3 er at elevene pendler mellom skole og praksis i bedrift. Opplæringen varer i utgangspunktet 12 måneder, men med muligheter for å søke forlengelse individuelt. Elevene i voksenopplæringens egne vg3-ordning representerer en form for «ekspreslinje». 15 elever plukkes ut og får starte rundt 1. september, litt tidligere enn de andre klassene som gjerne starter i oktober/november. Samtidig avlegger de fagprøve allerede i april/mai, altså etter rundt åtte-ni måneder. I motsetning til lærlingene, følger alle vg3-elevene skolens rytme, med fri i alle skoleferier.

Vg3-elevene starter med en periode på halvannen måned med ren teori i skolen. Elevene i voksenopplæringens eget opplegg er deretter to dager i uka på skolen og tre dager i praksis, mens elevene i de øvrige skolene er en dag i skole og de øvrige fire dagene i praksis i bedrift.

¹⁹ Udir statistikk

²⁰ Udir statistikk

I praksistiden følges elevene opp av lærer fra skolen. Blant annet fordi elevene i voksenopplæringens opplegg er oftere på skolen, har de en noe hyppigere oppfølging av lærer.

Både lærlinger og elever i samme virksomheter

Elevene som søker læreplass, blir vurdert og plukket ut av opplæringskontoret for helse- og oppvekstfag i Oslo kommune. De som blir vg3-elever er de som ikke plukkes ut til læreplass. Elevene på «ekspress-linja» i Oslo voksenopplæring går gjennom en egen vurdering på skolen før de får starte på vg3 i skole. Skolen forteller at mange vg3-elever foretrekker denne veien. Dette begrunnes i at lærlingløpet tar mer enn dobbelt så lang tid, og lønna er lav. Også blant de øvrige elevene i vg3, både voksne og ungdom, er det en del som heller ønsker skoleløp enn å bli lærlinger.

Oslo kommune har politisk vedtak om inntak av et bestemt antall lærlinger i sine pleie- og omsorgstjenester, og antallet har økt år for år. Men antall elever har økt raskere, særlig gjennom voksenopplæringen. Ettersom Oslo kommune er forpliktet til å ta inn de som ikke får læreplass i vg3 i skole, og modellen forutsetter mye praksis, er det et stort press på sykehjem og bydeler for å ta inn også elever i praksis, selv om de samtidig har lærlinger. Inntaket av elever i praksis ble tidligere avgjort i en forhandling mellom hver skole og den enkelte pleie-institusjon. I dag blir dette gjort sentralt gjennom Sykehjemsetaten. Unntaket er Oslo voksenopplærings «ekspress-linje» som har «gamle» avtaler direkte med to sykehjem. Disse er private, men samtidig underlagt kontraktsvilkår med Sykehjemsetaten som forplikter dem til å ta inn lærlinger. Det ene sykehjemmet har fått aksept for å erstatte lærlinger med elever, mens det andre tar inn begge deler.

Mange av sykehjemmene har både lærlinger og elever. Verken institusjonene selv eller Sykehjemsetaten opplever dette som problematisk. De er godt vant til å drive opplæring både av elever og lærlinger på videregående skoles nivå, og også av studenter i høyere utdanning. Selv om veiledning krever ressurser, representerer de ulike kategorier under opplæring samtidig en ekstra, og høyt verdsatt arbeidskraft-ressurs på praksisstedene.

Vg3 i skole oppfattes ikke som en B-ordning

Det beskrives ikke som vanskelig å finne plass til vg3-elevene som trenger praksis. I dag er dette sentralisert gjennom Sykehjemsetaten, men heller ikke tidligere, da skolene måtte avtale dette direkte med det enkelte sykehjem, skal det ha vært vanskelig å finne praksisplasser. Samtidig er det noen begrensninger, ut fra

veiledningskapasitet, på hvor mange lærlinger, elever og studenter, eventuelt også andre med praksisplass, det enkelte sykehjem kan ha til enhver tid. Men vg3-elevne er populære fordi de har med seg egen veileder i form av faglærer. De skal heller ikke ha lønn som lærlingene. I de sykehjemmene som har avtale med Oslo voksenopplæring fremheves det også at veilederne fra skolen ikke bare avlaster sykehjemmene, men også bidrar til å heve den generelle veiledningskvaliteten blant de ansatte. Blant annet tilbys kursdager som er åpne for andre enn vg3-elevne. Ingen av våre informanter beskriver vg3 i skole som en dårligere utdanningsvei enn lærlingordningen. Ved ett av sykehjemmene uttrykkes det at man foretrekker vg3-elever fra skolen fremfor lærlinger.

Det er altså aktører, særlig i skolene, men også i bedriftene, som argumenterer for at vg3 i skole er like bra, eller bedre enn lærlingordningen. Et argument er at det er en intensiv opplæringsordning med systematisk veiledning, hvor praksis er tett knyttet til kompetansemålene og skolens opplegg. Elevne i en slik ordning bør, ifølge skolen og praksisstedene, ha jobb- og livserfaring og være godt motiverte. Noen mener det til sammenligning er mindre «trykk» i lærlingordningen, fordi lærlingene har god tid med to hele år i praksis før fagprøven.

Fra andre institusjoner, som har både lærlinger og elever, fremheves det at lærlingordningen gir langt mer «mengdetrening». Det understrekes også at lærlingordningen er særlig egnet for ungdom, fordi den inneholder et sterkt sosialiseringselement. De voksne kan imidlertid ha mye jobb- og livserfaring som kompenserer helt eller delvis for dette.

Det er neppe tilfeldig at mange viser nettopp til den tidligere hjelpepleierutdanningen, som dagens vg3 i skole har arvet mange likhetstrekk fra. Denne var skolebasert med praksis ute i tjenestene. Den hadde også kortere løp for voksne, som alltid har utgjort en betydelig del av elevmassen i pleierutdanning. De korte løpene ble legitimert gjennom at de aller fleste voksne elevne hadde lang arbeidserfaring fra sektoren (Høst 2004). Det beskrives at dette ikke i samme grad er tilfellet blant de voksne elevne i dag. De har ofte arbeidserfaring, men i noe mindre grad enn tidligere fra pleie og omsorg. Blant de yngre er det også noen som ønsker et vg3-løp i skole, fordi det går raskere. Ikke alle disse har modenheten som gjør at de klarer dette på 12 måneder, ifølge skolene.

En viktig grunn til at mange av søkerne ikke får læreplass, er at språkferdighetene deres anses som å være for svake. Samtidig kan de ofte være faglig sterke. Fra opplæringskontoret i Oslo kommune, som har ansvaret for å velge ut de som skal få læreplass, påpeker man det spesielle i at elever de ikke har funnet kvalifiserte til å komme inn i et lærlingløp over to år, etterpå tilbys et kortere løp som vg3-elever. Man viser også til at vg3-elevne gjerne får opplæring på ett sted og dermed

får en smalere opplæring enn lærlingene som roterer mellom ulike deler av pleie-sektoren. Opplæringskontoret har ingen innflytelse på dimensjoneringen av helsearbeiderfaget, som er søkerstyrt.

3.3 Helse og oppvekst i Rogaland

I Rogaland var det 160 søkere som ikke fikk læreplass i helse- og oppvekstfagene i 2021²¹. Av disse gjenfinner vi rundt en tredel i vg3 i skole, fordelt på helsearbeiderfaget, barn- og ungdomsfaget og portørfaget.

Portør: Nytt fag, avhengig av vg3

Portørfaget ble etablert i 2015 og omfatter et område som tidligere ikke har vært omfattet av utdanningskrav eller fagbrev. Det er aktører ved Sykehuset i Stavanger som har vært de sterkeste drivkreftene bak etableringen av faget, noe som kan forstås både ut fra fagopplæringens generelt sterke stilling i Rogaland og sykehusets aktive rolle i utbygging av lærlingordningen innenfor sine arbeidsområder. Sykehuset tar inn 25 lærlinger i helsearbeiderfaget, men har også lærlinger i flere andre fag. På landsbasis ble det i 2021 tatt inn 47 lærlinger i portørfaget, men det er fortsatt bare et begrenset antall sykehus som er lærebedrifter.

Ved sykehuset i Stavanger har portørene ansvaret for å flytte pasienter på en trygg måte, men også blod, prøver og papirer. De sørger også for påfyll av ulike gasser, de er med i hjertestansteam og traumeteam, og de henter pasienter på legevakt og luftambulans. Ved andre sykehus kan portørene ha ansvar for mer av pasienttransporten, som i Stavanger ligger under ambulanseseksjonen.

I portørfagets læreplan for vg3 er det kommet inn mål som å utføre leiring og forflytning og bruke ergonomiske prinsipper i arbeidet, å gjennomføre tiltak overfor utagerende personer i henhold til gjeldende regelverk, samt å gjennomføre grunnleggende sykepleie og andre tiltak ved akutt sykdom og skade. Dette skal de kunne gjøre i akutt-team og mottak. Det er utviklet en egen lærebok for vg3 i portørfaget, men uten at det er noen teorieksamen.

I Rogaland var det 12 søkere til læreplass, men sykehuset tok bare inn 4 lærlinger, og ingen andre bedrifter, som for eksempel sykehjem tar foreløpig inn lærlinger. Portørfaget har ikke et eget vg2-kurs, men bygger på vg2 helsearbeiderfag. I dette faget er det allerede alt for mange søkere i forhold til læreplasser, så det er ingen løsning å be de uten læreplass søke dette faget. Ettersom det foreløpig bare er sykehuset som har portørfaget, blir vg3 i skole løsningen for de uten læreplass.

²¹ Udir statistikk

Flere elever enn lærlinger

Vg3-elevene i portørfaget er dobbelt så mange som portørlærlingene i Rogaland. Selv om Rogaland er kjent for å dimensjonere yrkesfagene sterkere etter antatt tilgang på læreplasser, er fagene i offentlig sektor også her en sak for seg selv. På den ene siden er fagene fortsatt under utbygging, og grensene mellom hvem som skal utføre de ulike oppgavene, for eksempel i et sykehus, er i bevegelse, noe som berører både helsearbeiderfaget og portørfaget. Det argumenteres med at helsefagarbeidere kan ta over oppgaver sykepleierne gjør, mens portørene kan avlaste pleierne for en del oppgaver. Dessuten er ikke lærlingordningen først og fremst en rekrutteringsordning i helsefagene, men en utdanningsordning. Det venter som regel ikke en jobb i den andre enden for lærlingene.

Selv om sykehuset er positive til lærlingordningen, settes det grenser for lærlinginntaket gjennom budsjettene. Å gå ut over dette er ikke aktuelt. Det ble gjort et unntak i portørfaget, hvor man utvidet med en lærling, men dette ble begrunnet i at NAV tilbød å betale lærlinglønn for den siste lærlingen.

Sykehuset stiller også lokaler for klassen med vg3-elever i portørfaget, som finansieres av Rogaland fylkeskommune. Man oppnår dermed at klassen er tett knyttet til praksis og til portørseksjonen ved sykehuset. Her undervises vg3-elevene når de ikke er i praksis. For ikke å belaste portørseksjonen for mye, foregår noe av praksisen ved et sykehjem i nærheten. For øvrig går vg3-elevene de fleste dagene i praksis i portørseksjonen, side om side med de som har fått læreplass. Elevene bruker 12 måneder på å nå fram til fagprøven, mens lærlingene bruker 24 måneder. Selv om lærlingene får lønn, vises det til at misnøyen har vært størst blant lærlingene. For vg3-elevene er det mulig å oppnå både fagbrev og studiekompetanse på samme tid som lærlingene bruker på fagbrev. Det oppleves også som en fordel at elevene får undervisning under praksis-opplæringen. Ettersom læreren for vg3-klassen er ansatt ved sykehuset, og også har ansvaret for veiledningen av lærlingene, forsøker man å innlemme lærlingene i noen av kursdagene for portørelevne. På den måten håper man samtidig å bygge fellesskap og ikke avstand mellom lærlingene og elevene.

Lærling- versus elevordning

Finansiering ser ut til å være hovedforklaringen på at man får to parallelle opplæringsordninger i portørfaget. Det er budsjettet med lønn til et bestemt antall lærlinger. Samtidig er arbeidsgiver villig til å ha en ekstra lærling som finansieres av NAV, og ved siden av dette også praksiselever som finansieres av fylkeskommunen. I Rogaland er man svært raus med midler til vg3-elevne. De får

lærlingtilskuddet for hele perioden, selv om dette benyttes bare over ett år. Midlene går i dette tilfellet i sin helhet til å betale for lærere, som er lønnet av en videregående skole, men som underviser på sykehuset.

Det resulterer i to ulike opplæringsordninger i portørfaget, på samme måte som i helsearbeiderfaget (se nedenfor). De fleste som har fagbrev som mål, antas av lærerne å foretrekke elevordningen. Men de kan ikke velge, og paradoksalt nok er det de som taper kampen om læreplass, som får bli elever. Det er ikke mulig å søke seg til vg3 i skole, som bare er til som en løsning for de som ikke får læreplass.

De ansvarlige for både den teoretiske opplæringen av elevene og den praktiske veiledningen av både elever og lærlinger mener begge opplæringsordningene er gode veier til fagbrev. Lærlingordningen anses som mest egnet for ungdom, fordi den er lengre og inneholder sterkere elementer av modning og sosialisering til arbeid. De voksne antas i større grad å ha en erfaring som kompenserer for dette, og er mer innrettet på læring av faget. Samtidig er det, særlig i elevgruppen, mange minoritetsspråklige som trenger mye tid til å lære språk.

Helsefagarbeiderfaget

Helsearbeiderfaget er stort i Rogaland, med 250 nye lærekontrakter i 2021. Samtidig var det 350 søkere. Mens 90 prosent av de med ungdomsrett får læreplass, gjelder dette bare 50 prosent av de voksne søkerne. Bare et mindretall av de som ikke får læreplass, sier ja til tilbud om vg3 i skole. I de tre vg3-klassene i helsearbeiderfaget er det en stor overvekt med minoritetsspråklige, stort sett voksne elever. Disse følger et opplegg som ligner mye på det en har i Oslo, med en skoledag i uka, og fire dager i praksis på sykehjem. Sykehuset, som er en stor lærebedrift, tar ikke inn elever i praksis i helsearbeiderfaget.

På samme måte som i Oslo finner vi at ordningen med skolebasert opplæring og praksis i helsesektoren er godt kjent både på skolen og på arbeidsstedene gjennom at den ligner mye på den tidligere hjelpepleierutdanningen. Flere av informantene, både på skolen og arbeidsstedene framhever at de ser denne ordningen som kvalitetsmessig like god som lærlingordningen. Likheten med hjelpepleierutdanningen, som ble nedlagt som sent som i 2008, bidrar trolig også til at det ikke er vanskelig å skaffe praksisplasser. Fra skolens side oppfatter man at modellen med oppfølgingen i praksis fra en faglærer er minst like tett og god som instruktørens oppfølging av lærlingene, fordi instruktørene ofte er i annen turnus enn lærlingene, mens læreren bare har opplæring som sin jobb. Elevene i praksis følger en dag/kveld turnus. Opplæringen varer i 12 måneder, men skolen kan søke forlengelse, noe man har gjort for fem av elevene. Begrunnelsen for noen er manglende praksis som følge av koronatiltakene, og for andre språklige utfordringer.

Barn- og ungdomsfaget

Som omtalt over har Rogaland satt bort til et opplæringskontor å sørge for vg3-opplæring for søkere som ikke har fått læreplass i barn- og ungdomsfaget. Modellen dette kontoret praktiserer har mye til felles med den fylkeskommunen bruker for helsearbeiderfaget. Det legges opp til et skolebasert løp med praksis, og formidling til læreplass foregår i liten grad underveis. Elevene er det meste av tiden ute i praksis, og er inne til veiledning/undervisning bare en gang i måneden. Opplæringskontoret betjener bare private barnehager, og det er stort sett disse som tilbyr praksisplassene. Opplæringskontoret veileder elevene etter individuelt behov, men da på kontoret, ikke på arbeidsplassen. De betaler også praksisbedriftene for at de skal ta et veiledningsansvar i arbeidet. Vg3-opplæringen strekker seg, som ellers i Rogaland, over 12 måneder. Bare unntaksvis søkes det om tilleggstid i opplæringen. 12 måneder vurderes som tilstrekkelig for å komme gjennom alle opplæringsmålene, samtidig som de mister «mengdetreningen» som lærlingene får. Dette forutsettes kompensert gjennom tettere veiledning og oppfølging.

3.4 Helse og oppvekst i Innlandet

I Innlandet omfatter vg3 normalt sett bare de med ungdomsrett, og det betyr at det ikke er mer enn seks elever i hvert av de to fagene helsefagarbeider og barn- og ungdomsarbeider. Elevene er i vg3 spredt på ulike avgiverskoler. Føringerne fra fylkeskommunen er mest mulig praksis i vg3, samt stort trykk på overgang fra praksisplass til læreplass underveis. Formidling til læreplass underveis skjer i liten grad, men det er ikke vanskelig å skaffe praksisplasser i kommunene som også har lærlinger fra før. Ettersom det er for få elever til å danne klasser, er elevene inne på skolen for undervisning og veiledning bare en dag i måneden. Resten av tiden er elevene i praksis. Elevene følger skoleåret også med hensyn til ferier.

Innlandet fylkeskommune har sentralt valgt å legge føringer på vg3 i skole om at varigheten skal være 24 måneder, samtidig som det åpnes for individuelle vurderinger av når eleven er klar for en fagprøve. Dette vurderes av skolen i samarbeid med praksisbedriftene. Hedmark hadde tidligere et løp for vg3 i skole for helse- og oppvekstfagene på bare 12 måneder. De som trengte mer tid ble overlatt til NAV å finansiere frem til de var klare for fagprøve.

Skolen skiller skarpt mellom opplæring og arbeid. Elevene skal ikke inngå i bemanningen, men gå på toppen. På den annen side kan elevene godt jobbe ekstra i virksomheten for å skaffe seg inntekt å leve av. Dette teller ikke som praksis sett fra skolens side.

Skolen oppfatter elevene som kvalifiserte til læreplass. Når det likevel er sjelden noen går fra å være elev i praksis til å bli lærling, forklares dette med at kommunene har fylt opp sine lærlinghemler. I den grad en elev går over på lærekontrakt, skjer dette i forbindelse med neste års ordinære lærlinginntak. Ettersom skole- og læretid i dette fylket er lagt opp til å være like lange, er det i Innlandet ingen motstand blant elevene til å gå over på lærekontrakt ettersom de da vil få lærlinglønn.

Elevene i vg3 skole går altså normalt 24 måneder i praktisk opplæring parallelt med lærlingene, men uten lønn. De har anledning til å søke lån og stipend fra Lånekassen. Ifølge statistikken var det 64 elever med ungdomsrett som ikke fikk læreplass i helse- og oppvekstfagene, hvorav bare 12 er å finne i vg3. Ifølge skolen er det mange som søker påbygging til generell studiekompetanse parallelt med læreplass, slik at de har et alternativ å falle tilbake på om de ikke får lærekontrakt. Andre tar seg en jobb et år eller søker folkehøyskole.

3.5 Elektrofag: Alternativ Vg3 som ren skoleopplæring

Elektrofagene har en lang historie med utgangspunkt i elektrifiseringen av Norge. Ikke minst som følge av risikoen arbeid med elektriske anlegg innebærer, har området alltid vært strengt offentlig regulert. Sammen med en sterk tradisjon for yrkes- og bransjeorganisering har dette bidratt til at elektrofagene trolig er de best regulerte og beskyttede av alle lærefag.

Bedrifter og privatpersoner må benytte seg av faglærte elektrikere - og installatører - i arbeid med elektriske anlegg. Hovedmåten bedriftene klarer å skaffe seg faglært arbeidskraft på, er ved å rekruttere lærlinger og lære disse opp. Det finnes i bransjen en sterkt utviklet, kollektiv norm om å bidra i opplæringen av lærlinger, og lærlingtettheten i bedriftene som har elektrikere vurderes til å gjennomgående å være svært høy. Tross sine særegenheter kan elektrofagene samtidig ses som representant for tradisjonen innenfor fagopplæringen hvor lærlinginntaket er uttrykk for bedriftenes rekrutteringsbehov (Høst mfl. 2021b).

Antatt tilgang på lærekontrakter skulle således, i normale tider, antas å være en anvendelig styringsparameter for dimensjoneringen av skoleopplæringen. Til tross for dette, er det et tilbakevendende problem at mange av elevene akkurat på elektro, og særlig i elektrikerfaget, ikke får læreplass etter vg2 i skole. Fra organisasjonene i arbeidslivet hevdes det at dette skyldes at fylkeskommunene dimensjonerer skoleinntaket for høyt, og at bedriftenes lærlinginntak i stor grad reflekterer rekrutteringsbehovet. Noen fylkeskommuner sier de har forsøkt å ta ned antall skoleplasser, men at både det store søkertrykket, usikkerheten ved elevenes

valg av vg3, og hensynet til elevenes rettigheter gjør at dette ikke er enkelt (Høst og Reegård 2018). Søkere med ungdomsrett har rett på skoleplass på ett av sine tre første valg, mens voksne søkere med rett har rett til å velge fag. Fra noen informanter reises spørsmålet om ikke det å dimensjonere slavisk etter antatt tilgang på læreplasser kan virke konserverende på dagens næringsstruktur i stedet for å a høyde for at teknologiske endringer kan endre behovet raskt.

Organisasjonene i elektrobransjen var blant de som reagerte skarpest da utdanningsmyndighetene våren 2021 lanserte en satsing på vg3 i skole slik at denne kvalitetsmessig ikke skulle stå tilbake for vg3 opplæring i bedrift²². De beskrev dette som en trussel mot hele lærlingordningen. Begrunnelsen var at en slik vg3-ordning kan friste enkeltbedrifter til å satse på elektrikere med fagbrev fra en opplæring i skole, som antakelig vil være kortere enn de forskrevne 2,5 år i lære. I tariffavtalen mellom NELFO og El og IT-forbundet er det tatt inn en egen bestemmelse som sier at elever som tar fagbrev i skole må arbeide 18 måneder i bedrift som ufaglærte, ikke-selvstendige elektrikere før de har krav på stilling og lønn som elektriker.

I Oslo var det 338 søkere og det ble inngått 282 lærekontrakter i elektrikerfaget i 2021. Det er en differanse på 56, som tilsvarer antall elever i vg3 i skole. Selv om noen av elevene er fra kullet før, tyder dette på at en relativt stor andel av de uten læreplass har sagt ja til vg3. Det har vært svært vanskelig å finne bedrifter som hadde tatt inn vg3-elever i praksis i elektrikerfaget. De er antakelig få. Grunnlaget for beskrivelse og analyse av vg3 i skole i elektrofag er intervjuer med representanter for to større elektrobedrifter i Oslo og Akershus med erfaringer både med lærlinger og elever, supplert med tre fylkeskommuner, to vg3- skoler i Oslo, en skole i Viken som drifter en «verkstedhallmodell» som alternativ til vg3 for de uten læreplass, og en representant for faglig råd.

3.6 Vg3 skole elektrikerfaget

Begrunnet i bransjens negative holdning til å samarbeide om praksis i vg3 i skole, ser det ut til at elektro er det eneste av de større fagområdene som praktiserer vg3 i skole, og hvor praksisen stort sett finner sted i lokaler skolen klarer å rigge til. Vi skal derfor beskrive nettopp hvordan denne opplæringen arter seg.

Elektrikerfaget har tradisjonelt sett stilt høye krav til teorikunnskap og som følge av stor søkning er også inntakskravene høye. På denne måten vil man kanskje forvente at elever på dette utdanningsløpet har gode forutsetninger for både å fullføre videregående skole og å få seg en læreplass etter endt vg2. Samtidig er

²² [Regjeringen legger opp til et A og B-lag blant fremtidens fagarbeidere \(nelfo.no\)](https://www.nelfo.no)

elektrikerfaget i likhet med andre yrkesutdanninger både praktisk rettet og teoretisk forankret. Dersom vg3 i skole skal ha ambisjoner om å være et likeverdig tilbud²³, må skolen kunne følge opp både teori og praksis.

Innholdet i opplæringen

Gjennom intervjuer med tre ansvarlige for vg3 i skole for elektrofaget har vi dannet oss et inntrykk av både hva som foregår i selve opplæringen og hvordan disse informantene reflekterer over hva som kjennetegner elevene som ikke kommer ut i læra etter endt vg2. En av de tingene informantene ser ut til å fokusere er hvorvidt tilbudet faktisk er innholdsmessig likeverdig. Her rettes det en spesiell oppmerksomhet mot den praktiske komponenten av læretiden opp mot innholdet i vg3 skole. I det praktiske arbeidet på skolen bruker elevene tiden sin stort sett i båser som er tilrettelagt for at man kan gjøre enkelte elektriske koblinger og som er tilpasset slik at man kan prøve ut forskjellige og enkle oppgaver som har til formål og reflekterer arbeidssituasjonen elevene kan befinne seg i som lærling. Samtidig er disse arbeidsstasjonene svært begrenset i hvilke typer arbeidssituasjoner man reelt sett kan åpne opp for. Slik rammefaktorene er i vg3 skole pr nå er heller ikke dette noe man har mulighet til å tilrettelegge for. Dette handler både om økonomi, kapasitet og at man ikke har store nok arealer til at man kan utforme såpass varierende oppgaver som kreves for at man faktisk skal kunne reflektere den praksisen som eleven ville gått gjennom i en læretid. På den andre siden kommenterer noen informanter at det også er lærlinger som bruker mye av sin tid ute på for eksempel en byggeplass på å «trekke kabel», noe som medføre en lite variert læretid. På denne måten mener de at læretiden for enkelte ikke har et faglig innhold som strekker seg utover det vg3 skole kan tilby.

Et annen og tilsynelatende viktig aspekt ved vg3 i skole er det man kan beskrive som arbeidstrening. I en bedrift vil elevene forplikte seg til å møte opp til visse tider, fullføre arbeidsoppgaver innen en viss tid og til tider forholde seg til kunder. Elevene som går vg3 er stort sett mellom 18 og 19 år gamle og har på denne måten ikke nødvendigvis noen arbeidserfaring. På denne måten vil en læretid også omhandle at man tar del i et arbeidsfellesskap og det ansvaret som dette medfører. Disse aspektene forsvinner i et vg3 skoleløp og på denne måten får ikke elevene trening i hvordan det er å stå i arbeid over tid og forplikte seg til en bedrift og et kollegia. Det er trolig en modning som skjer naturlig gjennom læretiden, selv om lærlinger selvfølgelig varierer i hvorvidt de er interessert i og gode på å møte opp til rett tid, følge opp kunder og effektivitet. I bedriftene eksisterer det likevel

²³ Tilskudd for bedre tilbud om vg3 i skole for elever som ikke får læreplass (udir.no)

mange, både formelle og uformelle sanksjonsmuligheter overfor lærlinger som ikke tar oppgavene på alvor, som skolene ikke har. Særlig fravær er noe som skolen ikke har mulighet til å sanksjonere, da det grunnet suspensjonen av fraværgrensen til og med årskullet 2021/2022 ikke er noe pliktig oppmøte for elevene som går vg3 skole. Det er også et høyt teoritrykk for vg3 i skole elevene på elektro. Her skal elevene ha muligheten til å ta restteori og fra skolens perspektiv er det at elevene kan ta teori en viktig forutsetning for at elevene kan holde tritt med de som er i læra. Her kan det være slik at enkelte teoritrøtte elever ikke kommer ut i lære og på denne måten blir nødt til å stå i et vg3 løp med mye teori, noe som kan ha en forlenget negativ effekt for interessen og motivasjonen for faget. Lærlingordningen gir viktig trening i andre aspekter enn den teoretiske og faglige kompetansen, som kan være nyttig, spesielt for såpass unge elever som mange av disse tross alt er.

Elevmangfoldet vg3 skole

Elevene som går vg3 i skole på elektrofaget kan i likhet med andre elevgrupper beskrives som sammensatt. Samtidig har disse elevene et felles kjennetegn ved at de ikke har kommet seg ut i læra. Gjennom våre intervjuer har det dannet seg et mønster i hvordan skolen beskriver elevene som går på dette tilbudet. Den første gruppen er det skolen beskriver som elever som er faglig svake. Disse elevene trenger nettopp oppfølging og trening på de faglige og teoretiske komponentene av elektrikerfaget, både for å på et senere tidspunkt kunne gå opp til en fagprøve, men også for å kunne skaffe seg en læreplass. En annen gruppe elever, er elever med minoritets bakgrunn, flerkulturell eller innvandrings bakgrunn. Her snakker skolen ofte om språket som en manglende forutsetning for å lære det man skal gjennom vg1 og vg2, men også de manglende faglige språket for å forstå oppgavene som skal gjennomføres og den generelle kommunikasjonen rundt arbeidet som utføres. Dette innebærer også at elevene kan ha vanskeligheter med å forstå oppgaver som gis på fagprøven eller på en eksamen. For sistnevnte gruppe, ville det ifølge våre informanter vært nyttig at man i større grad kunne drevet med språkopplæring generelt, men også mer spesifikk språkopplæring tilknyttet elektrofaget og begreper og sjargonger som er direkte knyttet til bransjen. En tredje gruppe som også beskrives i vårt materiale er elever som har vært «uheldige». I denne gruppen finner man elever som er faglig sterke og har alle forutsetninger som skal til for at de skal kunne gå ut i lære, men har samtidig ikke fått seg en lærlingplass. Dette er også en elevgruppe man vil anta at skal kunne få seg en lærlingplass i løpet av en relativt kort tid. En siste gruppe som vi her omtaler utenfor de tre nevnte gruppene, er de som går vg3 i skole gjennom voksenopplæringen.

Denne gruppen består også i hovedsak av elever som har minoritetsbakgrunn eller utfordringer med språket. Samtidig er denne gruppen ofte beskrevet som arbeidsvillige og har trolig livserfaring som gjør at de er interessert i å lære og interessert i å få seg en jobb. Sistnevnte er selvfølgelig noe som er representert i alle gruppene, men de voksne elevene skiller seg ut i den forstand at de ofte har arbeids- og livserfaring fra før, noe som gjør de høyt motivert for å komme seg i ut i arbeid.

Noen spesielle forutsetninger i Oslo

Gjennom intervjuene og skolebesøkene vi dannet oss et inntrykk av hvorvidt elevene kommer ut i praksis eller lærlingetid mens de går i vg3 skole, spesielt i Oslo. I Oslo ser vi at det på enkelte skoler virker til å være nærmest umulig å få elevene ut i læretid eller eventuelt i noen praksisperioder mens de går vg3 skole. Informantene våre løfter frem flere viktige aspekter som kan påvirke hvorvidt elevene får praksisplass eller blir formidlet til læreplass. For det første ser det ut til at enkelte skoler har fått et dårlig rykte ute hos bedriftene ved at man tidligere har hatt elever som ikke har gitt et godt inntrykk, eller at skolen som helhet har rykte på seg for å ikke utdanne fullverdige kandidater til læretiden. Dette medfører at disse skolene også kan ha problemer med å få gode kandidater ut i læretiden. På denne måten opplever ikke nødvendigvis disse elevene å bli vurdert på en likeverdig måte i et ønske om å inngå en lærlingkontrakt. På tross av relativt gode karakterer, god arbeidsmoral, oppmøte, selvstendighet i arbeid og vilje til å kontakte bedrifter, sliter noen med å skaffe seg en læreplass med bakgrunn i hvilke skoler de har tatt sin utdanning på. På den andre siden kan skoler også ha et godt rykte og på denne måten har elever fra disse skolene en lettere vei mot læretiden og fagbrevet. Dette kan også delvis være en konsekvens av fritt skolevalg. Her kan det være at enkelte skoler får en opphopning av relativt sett svakere elever.

Bedriftenes vurdering av vg3

Vårt ønske var å komme i kontakt med bedrifter som hadde vg3 elever i praksis. Det viste seg å være utfordrende å få tak i bedrifter som hadde vg3 elever i praksis. Sistnevnte kan ha flere forklaringer. Det kan generelt være noe vanskelig å skaffe bedrifter som informanter fordi de har mye å gjøre og på denne måten har vanskelig for å sette av tid til intervjuer eller at dette ikke er en reel del av deres dagligdagse drift. På den andre siden ser vi at bedriftene anser vg3 elevene i skole mer eller mindre på linje med vg2 elever og at de få som kommer ut i praksis på denne måten er ment for å evalueres som mulige lærlinger. Samtidig dekkes behovet for lærlinger med de elevene som kommer ut i praksis på vg2 og man der derfor

avhengig av at man ikke får fylt opp med det antall man ønsker, noen trekker seg eller slutter. Videre gir også bedriftene uttrykk for at man tenker det er noe som gjør at vg3 elevene ikke har fått læreplass når de var i praksis gjennom vg2, noe som begge bedriftene vi har intervjuet beskriver som vanlig. Praksis på vg2 er på denne måten noe bedriftene bruker for å evaluere kandidater for lærlingeplass etter endt vg2. Her viser også en av bedriftene vi har vært i kontakt med til at det for tiden er såpass etterspørsel etter lærlinger at alle de som ønsker læreplass etter denne praksisen stort sett får læreplass. Likevel nevner den gitte bedriften at det trolig også har blitt slik i elektrofaget at det vanligvis er flere skoleplasser enn det er lærlingeplasser. Dette medfører at vg3 i skole noe man er nødt til å leve med, men samtidig er de usikre på hvordan man kan løse utfordringene. En ting som både skolen og bedriftene synes å enes om er at man må kompensere for manglende tid i praksis når elevene kommer ut i arbeid, på tross av at de kan gå opp til fagbrevet i løpet av perioden på vg3. På denne måten må elever som kommer ut fra vg3 i skole med fagbrevet halvannet år før de kunne mottatt dette som ordinær lærling bruke tilsvarende tid i bedriften for å bli selvstendige elektrikere og oppnå tilsvarende lønn som en selvstendig elektriker. Dette virker både skolen og bransjen å enes om og bransjen sin erfaring med vg3 i skole elever som også har bestått fagprøven tilsier at de trenger denne oppfølgingen uansett og på denne måten er ikke dette noe kontroversielt krav.

Prøveprosjekt på Strømmen som tilbud til vg3

Noen som har forsøkt å ta utfordringene med vg3 i skole på alvor er Viken fylkeskommune sammen med Strømmen videregående skole. På Strømmen har man lagd en stor flerbrukshall med muligheter til å ta inn vg3 elever for å kunne gi arbeidserfaring og en arbeidshverdag som ligner på de elevene ville hatt i lære. Dette er både en annerkjennelse av at behovet for vg3 i elektrofaget ikke vil forsvinne, men også et forsøk på å kompensere for noen av ferdighetene som disse elevene kan trenge i lære og som bedriftene etterspør. Her arbeider elevene i arbeidslag, jobber med å sette opp elektriske anlegg i fiktive leiligheter og arbeider med småjobber som ligger nær det man kan møte på i læra. Man følges opp av veiledere og har oppmøtelister. Man har rigget seg på en slik måte at om man for eksempel har lite oppmøte vil man få mindre ansvar og møter man opp og gjør en god jobb vil man få desto støtte ansvar. Sistnevnte er for å trene på hvordan det vil være å stå i det faktiske arbeidslivet. De som er veiledere, fungerer også som referanser ved søknader om lærlingeplass og de opplever nå at enkelte bedrifter har kontakten dem med interesse for å se hvordan de arbeider og potensielt ta inn lærlinger fra tilbudet. De ansvarlige for tilbudet påpeker at dette heller ikke er ment som et

tilbud som kan «kutte ned» veien til fagbrevet og elevene som går ut her, må i likhet med andre elever fra vg3 i skole som også har tatt fagbrev følge læretiden i tilsvarende tid som de ville hatt igjen på den. I likhet med hva bedriftene ga uttrykk for, ligger det også her en anerkjennelse av at behovet for vg3 i skole ikke forsvinne og at det på denne måten handler om å gjøre tilbudet så likeverdig som mulig. Selv om elevgruppen som går på tilbudet er sammensatt, påpeker de ansvarlige at tilbudet etter deres mening fungerer godt og det er også noen elever som trenger noe mer tid på å trygge sin jobb, på tross av at de kanskje har gode karakterer og godt oppmøte.

3.7 Andre fag

Som omtalt over er det i de tre undersøkte fylkene veldig få vg3-elever i andre fagområder enn helse og oppvekst og elektro. I tillegg er disse elevene spredd ut over med få i hvert fag. Det betyr at det ikke er hensiktsmessig, verken økonomisk eller pedagogisk å etablere egne undervisningsopplegg i skolene for disse. I stedet handler det i alle de tre fylkene om å få elevene raskest mulig ut i bedrift, primært som lærlinger. Inntil dette lykkes handler det om å «preppe» elevene for en læreplass; ta opp igjen fag de mangler, lære seg å skrive CV og presentere seg for bedrifter, eventuelt etablere ad hoc-opplegg med teoretiske eller praktiske oppgaver i skolen. I tillegg går mye av arbeidet ut på å finne bedrifter som er villige til å ta elevene inn i praksis, i første omgang på prøve. Målet er læreplass, og ettersom vg3-elevene i utgangspunktet er selektert bort i formidlingsprosessen, kan det dreie seg om å få frem at eleven har modnet, blitt mer motivert og bør kunne gis en sjanse.

Rogaland bruker ekstratilskudd til bedriftene mest offensivt i denne prosessen. Det kan dreie seg om ekstra lærlingstilskudd for å ta inn eleven som lærling, eller et rent bedriftstilskudd for at en bedrift skal ha en elev i praksis, men uten å betale vedkommende lønn. Praksisen kan i prinsippet vare i ett år, hvoretter eleven kan forsøke å gå opp til fagprøve. I praksis-perioden er det skolen som har ansvaret for å følge opp eleven, dersom det ikke er inngått avtale med et opplæringskontor om dette. Det handler om å følge opp både det faglige, representert ved kompetansemål, og de sosiale siden ved praksisoppholdet. I Oslo og Innlandet sitter det lengre inne å og bedriftstilskudd, men også her forekommer det.

De fleste av våre informanter vurderer ikke slike praksiskontrakter generelt sett til å være verken en ønskelig eller likeverdig form for fagopplæring. Det er likevel ulikt hvordan fagene stiller seg til en 12 måneders praksisperiode som alternativ til læretid. Vi har over omtalt på den ene siden det store unntaket, helse-

og oppvekstfagene, hvor det blant viktige aktører er stor aksept for en slik modell, og på den andre siden elektrofagene, hvor det ikke er aksept for en slik modell. Bildet som gis i de tre fylkeskommunene er at de øvrige fag plasserer seg et eller annet sted på et kontinuum mellom disse ytterpunktene. Der lærlingordningen ikke har en sterk tradisjon er det gjerne større aksept for praksisordninger. Fagområder som har sterke lærlingtradisjoner heller som regel mot elektrofagenes linje med å avvise vg3-modellen som en vei til fagbrev, fordi de mener læretid er nødvendig. Samtidig finnes det tradisjonelle fagområder og opplæringskontor i privat sektor, representert eksempelvis ved det store Opplæringskontoret for industrifag i Rogaland, som ikke stiller seg helt avvisende til å bidra til at vg3-elevene uten lære plass får et praksis-alternativ, primært med tanke på lære plass, men om nødvendig bare som praksis-plass. Det betyr imidlertid ikke at det er enkelt å skaffe praksis-plasser i bedrift. Fylkeskommunen, eller opplæringskontor som tar på seg ansvaret for slike praksisavtaler, er også fullt klar over at de må forsøke å unngå at bedrifter spekulerer i dette. Praksis-elevene skal ikke ha lønn, noe som skal reflektere en lavere produktivitet enn det en lærling har. I Rogaland vil bedriften likevel kunne få et tilskudd, som på det meste ligger i overkant av lærlingtilskuddet.

4 Oppsummering og drøfting av funn

I denne delrapporten fra evalueringen av Utdanningsløftet 2020 har vi sett på hvordan vg3 i skole for de uten læreplass er implementert i fylkeskommunene i skoleåret 2021/2022. I dette avsluttende kapitlet summerer vi først opp hva vi har funnet når det gjelder fylkesvise likheter og forskjeller, basert på korte intervjuer med representanter for alle fylkeskommuner, rapportene de har sendt til Utdanningsdirektoratet, samt casestudier av Oslo, innlandet og Rogaland. Deretter summerer vi opp de faglige variasjonene vi har funnet, primært basert på våre casestudier, men i noen grad også på rapporter fra og intervjuer med de øvrige fylkeskommunene. I siste del (4.3) drøfter vi funnene, og trekker noen slutninger på grunnlag av disse.

4.1 Fylkesvise likheter og forskjeller

Vår intervjurunde med representanter for samtlige fylkeskommuner i november 2021 viste at fylkeskommunene i hovedsak fortsetter å organisere vg3 i skole for de uten læreplass som de tidligere har gjort. Den viser også at det er mye felles i hvordan fylkeskommunene legger opp sine vg3-tilbud.

Myndighetene signaliserte et ønske om tidlig oppstart. Fylkeskommunene har imidlertid i liten grad klart å endre på hovedmønsteret som er at tilbudene som regel starter fra medio oktober og utover. Fylkeskommunene avventer lengst mulig før de konkluderer med behovet for vg3, da ut fra hvor mange som ikke har fått læreplass. Ettersom dette har vært mønsteret også tidligere år, er det vanskelig for nye tilbud å starte opp før forrige års klasser er avsluttet. I de fleste fag er det svært få elever på vg3, og det er kostbart å sette i gang tilbud for disse. Det gjør at man venter lengst mulig for å se om det er mulig å unngå. Det ser ut til at de fleste fylker i stedet har etablert obligatoriske læreplasskurs for de som har sagt ja til vg3 i skole. Disse starter gjerne i begynnelsen av september, og er innrettet mot å hjelpe de uten læreplass i en videre søkeprosess..

Vårt klare inntrykk er at vg3-tilbudene fortsatt i all hovedsak har en varighet på 12 måneder, slik at heller ikke ønskene om varighet opp mot 24 måneder ser ut til å ha blitt innfridd i særlig stor grad. Bare noen få fylkeskommuner har i utgangspunktet forlenget vg3-tilbudene, samtidig som flere understreker at de kan gi individuelle forlengelser for de som trenger det. I det dominerende fagområdet i vg3 i skole, helse og oppvekst, som har en stor majoritet voksne, anses ikke en forlengelse til 24 måneder som hensiktsmessig. Heller ikke i andre fag anser skolene, med få unntak, forlengelse som fornuftig politikk. Våre data står her i motstrid til hva fylkeskommunene har svart på spørsmål i sin rapportering om tiltaket til Utdanningsdirektoratet i mai 2022. Hva som sies fra fylkeskommunene i forkant, og hva som blir resultatet, er imidlertid ikke nødvendigvis sammenfallende. Vår registerdataanalyse, som vil komme når årskullet 2021/2022 har fullført, vil gi oss flere svar på om og i hvilken grad det faktisk har skjedd noen forlengelse av vg3.

Alle fylkeskommuner prioriterer å få vg3-elevne mest mulig ut i praksis, men vår undersøkelse viser at hvordan dette skjer er sterkt avhengig av fagenes tradisjon og arbeidslivets eierskap til disse.

Det klare inntrykket er også at ekstramidlene bevilget til vg3 i skole gjennom Utdanningsløftet 2020 i all hovedsak har gått til å styrke eller utvide de eksisterende tilbudene, som altså følger de tidligere mønstrene. Midlene benyttes ofte til å øke lærerressursene, slik at skolene får fullfinansiert et lærerårsverk, selv om antall vg3-elever reduseres utover året. Det bevilges også penger til bedre utstyr i skolene, til læreplasskurs og andre kurs, og til ulike former for språkstøtte for elever som har behov for dette. Helse og oppvekstfag dominerer vg3 i skole, og alle fylkeskommuner har tilbud i dette fagområdet, først og fremst i helsearbeiderfaget. Flertallet av fylkene har også vg3-tilbud i elektrofag.

De tre casefylkene

Våre caseundersøkelser av tre fylkeskommuner har vært konsentrert rundt fag i utdanningsprogrammene helse og oppvekst, og elektro. Disse undersøkelsene bekrefter, utdyper og nyanserer de mønstrene som ble presentert over. Ingen av de tre fylkeskommunene startet opp vg3-tilbudene i 2021 tidligere enn før. Bare ett av fylkene har forlenget tilbudet, fra 12 til 24 måneder. Det skjedde etter politisk behandling i det nye Innlandet fylkeskommune, som ville ha en, felles ordning for det som tidligere var ulike ordninger i to fylker. Vedtaket har primært konsekvenser for helse og oppvekstfag, fordi det snart er kun i dette fagområdet Innlandet har et felles opplegg for vg3 i skole. Vg3-tilbudet i Innlandet omfatter ikke voksne, og forlengelsen gjelder kun for 12 elever i helse og oppvekst med ungdomsrett. I

det utgående mediegrafikerfaget kjøres det fortsatt et år til et skoleløp på 12 måneder. I de øvrige fag satt avgiverskolene igjen med maksimalt en elev i hvert fag, noe som gjør det vanskelig å etablere noe eget vg3-løp i skole. I Oslo og Rogaland har man ikke økt den generelle opplæringstiden for vg3 utover 12 måneder, men begge fylkeskommuner åpner for unntak etter individuell vurdering.

Alle de tre fylkeskommunene legger vekt på at elevene skal mest mulig ut i bedrift, ikke minst med tanke på at dette kan øke mulighetene for å få tegnet lærekontrakt. Samtidig er det en ulikhet i tilnærming. Oslo og Innlandet sender alle vg3-midlene til skolene, mens Rogaland prioriterer midlene på opplæringskontor og bedrifter for at de skal overta ansvaret for vg3-elevne. De antar at det da er større sjanse for at elevene ender opp som lærlinger. Inntrykket er at de fleste overganger fra vg3 til lærekontrakt skjer det første halvåret på vg3. Oversikt over overganger gjennom hele vg3-løpet vil imidlertid måtte vente til registerdata er klare.

I Oslo og Rogaland utgjør de voksne størsteparten av elevmassen i vg3, og de er konsentrert særlig i helse og oppvekstfagene. I Innlandet er de voksne ikke inkludert verken i den ordinære formidlingen til læreplass eller i vg3 for de uten lærekontrakt. De gis i stedet de voksne uten læreplass andre, lignende tilbud gjennom voksenopplæringen.

Oslo ser ut til å ha størst andel av søkere som ikke fikk læreplass i et vg3-tilbud i skole, med Rogaland et hakk bak. I innlandet var en veldig lav andel av de uten læreplass i et vg3-tilbud, også om en tar hensyn til at voksne her får andre tilbud. Ulikhetene kan skyldes ulike fylkeskommunale praksiser, men kan også speile ulikheter i arbeidsmarkedet som igjen påvirker interessen for vg3. I Innlandet har de i 2021/2022 så få vg3-elever at de ikke vil klare å bruke de bevilgede midlene i inneværende skoleår

De ekstra midlene gjennom Utdanningsløftet 2020 brukes i de tre fylkeskommunene i stor grad på samme måte som i de øvrige fylkene, nemlig til å styrke finansieringen av eksisterende vg3-tilbud. Fylkeskommunene gir økte lærerressurser og utstyr til skolene, noe som primært kommer fagene i helse og oppvekst, og elektro til gode. I Rogaland benyttes ekstratilskuddene også til å finansiere regionkontakter, opplæringskontor og bedrifter.

4.2 Fagenes betydning for vg3-modell

Helse og oppvekst er det helt dominerende fagområdet i Vg3 i skole, med over halvparten av alle elevene. Fagene i dette programmet har tradisjon for å dimensjoneres ut fra søkning, ikke antatt læreplassstilgang, og fylkeskommunene har som

regel flere søkere enn det antall læreplasser som tilbys i kommunene og i sykehuse-
sene. Selv ikke Oslo, som styrer både elevinntaket og antall læreplasser i helse- og
oppvekstutdanningene, klarer å unngå et overskudd av søkere til læreplasser.
Lærlinginntakets størrelse er bundet opp av politiske prosesser og budsjetter, så
når de vedtatte læreplassene er fylt opp, skjer det ikke noen videre formidling, om
ingen skulle trekke seg. Vg3 i skole legges derfor opp som et helhetlig løp fra star-
ten av, uten forventning om overgang fra skole til læreplass underveis.

Fagområdets lange og særpregede tradisjon for skolebasert opplæring har i
stor grad bidratt til hvordan vg3-modellen i skole er blitt utformet. Det handler om
veksling mellom skole og praksis i bedrift gjennom hele løpet. I helse- og oppvekst-
fagene oppleves vg3 i skole som lite kontroversielt. Selv om lærlingordningen vin-
ner stadig større innpass, er elevtradisjonen fortsatt levende og den ser ut til fort-
satt å nyte god status som opplæringsordning. I hjelpepleierutdanningen som ble
faset ut etter Kunnskapsløftet i 2006, hadde de voksne hadde gjerne et kortere løp
enn det ordinære treårige utdanningsløpet. Dagens vg3 i skole i fagene har mange
likhetstrekk med disse voksenmodellene.

Helse- og oppvekstfagene har fortsatt en dominans av voksne, og etter hvert
også minoritetsspråklige elever. Om de voksne elevene sies det at opplæring i
skole med praksis i bedrift, generelt sett ser ut til å være en populær modell. Ver-
ken representantene for skolene eller bedriftene vi har intervjuet ser et slikt løp
som noe mindreverdige sammenlignet med et lærlingløp. Tvert om er vg3 i skole
noe de fleste av de sentrale aktørene rundt fagene, det være seg i skole eller be-
drift, aksepterer og til dels aktivt støtter opp om. Selv om det er sjelden at det skjer
noen formidling av vg3-elever til læreplass underveis, er dette heller ikke noe ele-
vene står i kø for.

Hovedmodellen for vg3 i helse og oppvekst er 12 måneders opplæring, med en
dag i uka i skole og fire dager i bedrift. Det er ikke vanskelig å få praksisplasser
ettersom bedriftene har lang tradisjon for opplæring av studenter og elever, med
skolen som ansvarlig for veiledning. Også Rogaland, som generelt sett er svært ori-
enterte mot lærlingordningen, kjører vg3 i skole i helse og oppvekst. Imidlertid
skjer dette, der det er mulig, i regi av et opplæringskontor eller en bedrift (syke-
huset).

I helsearbeiderfaget har flere ulike praksisordninger fortsatt parallelt med lær-
lingordningen, også etter at hjelpepleierutdanningen ble avvirket etter Kunns-
kapsløftet. Ordningen med vg3 i skole representerer i helsearbeiderfaget slik sett
bare en av mange veier inn i faget. I tillegg til praksiskandidatordningen, har man
fått fagbrev på jobb-ordningen som kombinerer ufaglært praksis med organisert
opplæring som lærling. Modulbasert fag- og yrkesfagopplæring (MFY) for voksne,

foreløpig et forsøk, deler opplæringen inn i moduler, kan tas i ulikt tempo og ulik rekkefølge, og enten som elev, lærling eller ansatt. I tillegg til at man har helsearbeiderfag med studiekompetanse (HASK) over fire år, prøver man også ut en ordning med helsearbeiderfag og studiekompetanse over tre år, som alternativ til dagens påbygging til studiekompetanse. Alle disse ordningene har til felles at de forutsetter praksisplasser. Det gjør at pleieinstitusjonene har vent seg til at de hele tiden har mange personer med ulike opplæringsløp inne. Samtidig representerer elevordningene mindre press på veiledningskapasiteten i virksomhetene enn lærlingordningen, ettersom skolene selv tar ansvaret for veiledningen, og det på en måte pleieinstitusjonene er vant til.

Den vesentligste forskjellen på vg3 i skole og lærlingordningen i helse og oppvekst er varigheten på opplæringen, som for noen voksne er nede på godt under et år, mens læretiden for lærlinger er 24 måneder. Dette forsvares med at vg3-opplæringen er mer intensiv og organisert rundt læreplanmålene, noe man får til ved at elevene er i skole en gang i uken og at læreren veileder elevene også i praksis. Som for lærlingene foregår mye av læringen for elevene gjennom at de deltar i det praktiske arbeidet og i de oppgavene som til enhver tid må gjøres. Lærlingene får likevel, som det uttrykkes, langt mer mengdetrening. Samtidig er sosialisering til arbeid et viktig aspekt ved lærlingordningen, og dette er anses særlig viktig for de yngste ungdommene som gjerne har liten arbeidserfaring.

Ettersom det mangler læreplasser og elevordningen er akseptert, er det lite stigmatiserende å gå vg3 i skole i helse og oppvekst. Det kan trolig bidra til å forklare at det er lite fokus på det som gjerne kategoriseres som «svake» elever i vg3 helse og oppvekst. Samtidig er det også i dette fagområdet elever som ikke har fått læreplass fordi de anses for umodne. For disse kan den korte opplæringstiden i vg3 i skole være et problem. Her sier fylkeskommunene at de kan gjøre individuelle utvidelser i opplæringstid, eller forsøke å få utsatt fagprøven. Det foreløpige inntrykket er at dette skjer bare unntaksvis. Registerdataundersøkelsen NIFU skal gjennomføre vil vise i hvilken grad forlengelser blir foretatt.

Elektro er det andre fagområdet hvor vg3 benyttes hyppig. Også i dette fagområdet ser det ut til å være for få læreplasser i forhold til antall søkere som er den viktigste årsaken. Det særegne med elektro er at det er et populært område, og det er stor oversøkningsgrad, blant annet til elektrikerfaget, som er et av de største lærefagene totalt. Dermed kreves det også normalt sett gode karakterer for å komme inn. Bransjen mener at fylkeskommunene dimensjonerer inntaket for høyt i forhold til bransjens behov for lærlinger. Noen fylkeskommuner har tatt ned kapasiteten, men ofte er man tilbøyelig til å ta inn litt flere karaktersterke elever på elektro, fordi dette kan bidra til løse utfordringer med å imøtekomme elevenes rett til ett

av tre valg av utdanningsprogram. Også innenfor elektro har man en del voksne søkere med sterkere rett til valg av fag enn det de med ungdomsrett har, noe som skaper ytterligere konkurranse om læreplasser. Både i fylkeskommunene og på skolene eksisterer det dessuten oppfatninger om at man må kunne utdanne flere, særlig elektrikere, enn det er læreplasser, fordi behovet vil øke i årene framover.

Ettersom karaktersnittet i elektro er høyt, er det også mange søkere som har gode skolekarakterer som ikke får læreplass. Fra bransjens side er forklaringen at de kan ha mangler på det bedriftene legger mest vekt på, som motivasjon og oppmøte. Informantene på skolesiden delte elevene hovedsakelig i tre grupper: de som var faglig svake eller umodne og derfor ikke hadde fått læreplass, minoritetspråklige som var for svake i norsk, og de som var flinke, men hadde vært uheldige og ikke fått læreplass. Vår empiri tyder på at det å komme fra en skole med lav anseelse i bransjen også kan gjøre det vanskelig å få læreplass.

I sterk kontrast til helse og oppvekst er den gjengse oppfatningen i elektro-området at vg3 i skole ikke gir akseptabel kvalitet. Faget har normalt 2,5 års læretid, og ett år i skole anses ikke som tilstrekkelig, verken av bransjens organisasjoner, av bedriftene, eller av skolene. Ettersom lærlingordningen er måten bedriftene lærer opp og rekrutterer arbeidskraft på, anses praksisutplassering på vg3 bare som en ordning hvor bedriftene kan vurdere om eleven er aktuell som lærling, på samme måte som med yrkesfaglig fordypning i vg2. Vi fant ikke bedrifter som anså det som et alternativ å lære opp elever gjennom praksisutplassering i stedet for lærlingordningen. Skolene, derimot, så gjerne at vg3-elevne fikk litt bedriftspraksis underveis. Dette var svært vanskelig å få til.

Derfor ender gjerne vg3 i skole i elektro opp som mer eller mindre rene skoleløp. Man prioriterer teoriopplæring de første månedene for om mulig å få elevene gjennom eksamen i rest-teorien man har i elektrofagene. Dette kan erfaringsmessig øke mulighetene til å få de over i en læreplass. Samtidig var det relativt få elever som ble formidlet til læreplass underveis, selv om de skulle klare å bestå tilleggsteorien.

Skal man heve kvaliteten på et opplæringsløp som foregår i skolen, handler det særlig om å øke autensiteten. Man bygger opp arbeidsstasjoner på skolen som skal ligne mest mulig det man finner i arbeidslivet. De som har utviklet dette lengst har svære lokaler hvor det er plass og muligheter til å rigge til virkelighetsnære arbeidssituasjoner. Det har man lyktes med i den grad at bedrifter og opplæringskontor bruker disse som prøvestasjoner.

Likevel mangler det elementer som er nødvendig for sosialisering til arbeid, som krav til oppmøte, forståelse av organisasjon og relasjoner til kollegaer og kunder, og tempo i arbeidet. Derfor er kravet fra bransjen at de som gjennomfører vg3

i skole skal ha 18 måneders tid som hjelpearbeider før de aksepteres som selvstendige fagarbeidere.

Andre fag i privat sektor enn elektrofagene, hadde ikke egne, helhetlige vg3-tiltak for de uten læreplass i de undersøkte fylkeskommunene. Årets svært gode formidling av lærlinger, samt et svært godt arbeidsmarked, kan ha bidratt til dette, ved at det i de tre fylkene var få gjenstående vg3-elever uten læreplass. Disse var stort sett fordelt som enkeltelever i ulike fag. I antall kan det være en del i enkelte utdanningsprogram, men fordelt på ulike fag og fylker blir det relativt få. Unntaket er noen gjengangerfag med egne klasser i vg3 i skole, som gullsmed og kjole- og draktsyer, hvor det alltid har vært lite læreplasser.

Modellen for vg3 i skole for fag med få elever ser også ut til å ha likhetstrekk på tvers av fylkeskommuner. Disse ble i Innlandet og Rogaland fordelt på sine avgiverskoler. I Rogaland har man egne regionkoordinatorer som samarbeider med avgiverskolene om tiltak for disse vg3-elevene. Man samler for eksempel elevene i helse og oppvekst ved noen skoler eller bedrifter. I Oslo har man faste skoler som har ansvar for helse og oppvekst og elektro på vg3, og ellers beredskapsskoler for fag der det år om annet kan være elever.

Felles for fylkene er at det var vanskelig å organisere egne undervisningsopplegg for vg3-elevene i andre fagområder enn elektro og helse og oppvekst, og at det ble organisert ad hoc. Målet var fortsatt å få de ut i en bedrift, og da på lærekontrakt. Praksisutplassering blir primært forsøkt benyttet for dette formålet, som en form for utprøving i en bedrift. Imidlertid er det noen elever som ikke lykkes i å få en lærekontrakt, til tross for utplasseringer og ekstra tilskudd fra fylkeskommunen til bedriften. I slike tilfeller etableres det noen ganger en praksiskontrakt, hvor bedriften betales for veiledning, men hvor eleven ikke får lønn. De fleste tradisjonelle lærefag i privat sektor anerkjenner ikke at et slikt løp er tilstrekkelig, men noen fagmiljøer, ofte representert ved opplæringskontor, samarbeider likevel om å bidra til slik praksis når alt annet er forsøkt.

Under en større nedgangskonjunktur må en forvente at vg3 vil bli tatt i bruk i flere fag gjennom at det blir organisert klasser som skal vare gjennom hele vg3-opplæringen. Ettersom mangel på læreplasser henger sammen med mangel på oppdrag for bedriftene, vil man da måtte forsøke å utforme fasiliteter og modeller for opplæring i skolen som ligner læretiden, slik man i dag gjør det i elektrofag, med opplæring i «bedriftsskoler» slik Rogaland har gjort, eller med et opplærings-samarbeid uten verdiskapningsdelen slik det ble gjort i restaurantfagene under pandemien (Høst mfl. 2022).

4.3 Liten endring i vg3-modeller. Fagtilhørighet avgjør

Basert på våre casestudier av tre fylkeskommuners praksiser og en intervjurunde med samtlige fylkeskommuner finner vi ikke at ekstratilskuddene til vg3 gjennom Utdanningsløftet 2020 foreløpig har bidratt til endringer i hvordan fylkeskommunene organiserer tilbudene. Slik sett følger ikke fylkeskommunene myndighetenes ønsker gjennom tildelingsbrevet om tidligere oppstart, lengre varighet og bedre organisering. I stedet viderefører fylkeskommunene sine vg3-modeller, men med bedret økonomi, noe som særlig benyttes til lærerressurser, utstyr i skolene og kurs. Rogaland, representerer en annerledes måte å gjøre dette på, ved at de i stor grad prioriterer å bruke midlene på opplæringskontor og bedrifter, blant annet mentorer. I hvilken grad de økte ressursene på vg3 i henholdsvis skole og bedrift har hatt betydning for kvaliteten på vg3 i skole og gjennomføringen, kan vi foreløpig ikke si noe om.

Den fylkeskommunale iverksettingen ser ut til å ha hatt begrenset betydning for de ulike vg3-modeller som har etter hvert har utkrystallisert seg. Derimot finner vi at det er fagene og fagtradisjonene som legger de sterkeste føringene, og bidrar til at vi får ulike vg3-modeller, på tvers av fylkeskommunene. To store fagområder i vg3 representerer her de to hovedmodellene, helse og oppvekst med skoleorganisert praksis og elektro med rene skoleløp. Med unntak av noen små fag som er gjengangere med skoleorganisert vg3, fant vi ikke andre helhetlige vg3-modeller. For de øvrige fagområder handlet det i stedet om ulike virkemidler for å få gjenstående vg3-elever over i bedriftspraksis, med det formål å få inngått lærekontrakter når eleven ble ansett som moden for det. I de tilfeller dette ikke lykkes, inngås det i noen tilfeller avtaler om praksisutplassering, men uten lønn. Dette fordi bedriftene ikke anser at eleven bidrar til verdiskapning.

Helse- og oppvekstfagene skiller seg markant ut ved at viktige aktører i fagområdet ikke oppfatter Vg3 i skole som kontroversielt eller som en B-ordning. Nettopp derfor vil skole/praksis-løpet i dette fagområdet kunne være en konkurrent til lærlingordningen. Flere bedrifter innen helse og oppvekst uttrykker også at de opplever vg3 i skole med elever i praksis som vel så attraktivt, og som av vel så god kvalitet, som det å utdanne gjennom lærlingordningen. Særlig voksne elever, men også noen ungdommer, ser vg3 i skole som mer attraktivt enn lærlingordningen. For voksne er vg3 i skole langt på vei allerede er blitt hovedmodellen i helse og oppvekstfagene. At en del arbeidsgivere verdsetter ett år med vg3 i skole, står ikke i motsetning til at det i deler av fagområdet helse og oppvekst, hvor man har kommet lengre i å innlemme faget og lærlingordningen i kompetansepolitikken, kan råde andre oppfatninger av dette alternativet.

I fagene i privat sektor er inntrykket at vg3 i skole i stor grad oppfattes som en B-ordning, fordi løpet er for kort og mangler læretid i bedrift. Tradisjonelle fag innenfor privat sektor, med elektrofagene som det fremste eksemplet, ser således ikke vg3 i skole som et akseptabelt alternativ til lærlingordningen. At elektrikerfaget også karakteriserer vg3 i skole som en trussel mot fagopplæringen, må forstås på bakgrunn av at vg3 i skole nettopp i dette faget har fått et visst volum. Andre fagområder i privat sektor har en mer pragmatisk holdning til vg3 i skole, og mener at de ved å samarbeide med fylkeskommunen om en ordning kan bidra til å hindre at bedrifter utnytter vg3 i skole som en billigere fagopplæring. Både fylkeskommuner og opplæringskontor som bidrar til praksisavtaler med bedrifter i stedet for lærekontrakt gir uttrykk for at de er påpasselige så bedrifter ikke skal spekulere i ordningen. I stedet skal målet være en lærekontrakt.

Enten bransjene samarbeider med fylkeskommunene om vg3 eller ikke, så har vi ikke i våre data funnet eksempler på at bedrifter i privat sektor spekulerer i alternativ vg3 i skole som en billigere opplæringsmodell. Det betyr ikke at det ikke kan foregå. Bedriftene innenfor etablerte fag oppfatter lærlingordningen som den beste måten å rekruttere på, og de opplever at kvaliteten i vg3 i skole ikke er et godt nok grunnlag for selvstendig fagarbeid. Selv om man i vg3 fagopplæring i skole, ikke minst i elektrikerfaget, legger mye ressurser inn i det å gjøre opplæringen mest mulig autentisk, har partene i både i denne og andre tariffavtaler bestemmelser om at nyansatte med fagbrev fra skole trenger en periode som hjelpearbeidere før de gis ansvar som fagarbeidere.

Vg3 i skole representerer, ut fra lærernes beretninger, ikke et attraktivt alternativ for elever som ikke har fått lærekontrakt i fag i privat sektor. De ønsker heller å være lærlinger. At man likevel får klasser med vg3 i skole, primært i elektrikerfaget, ser ut til først og fremst å skyldes at dimensjoneringen av elever i skoleløpet noen steder ser ut til å være vesentlig høyere enn det antall læreplasser bedriftene vil stille til rådighet. I tillegg kommer at noen av elevene ikke anses av bedriftene som modne for læreplass.

Referanser

- Asphøy, T. M. og T. Nyen (2015): Godt, men ikke for godt. Evaluering av forsterket alternativ vg3 for elever som ikke får læreplass. Oslo. Fafo.
- Danmarks Evalueringsinstitutt (2011): Skolepraktik i erhvervsuddannelserne. København. Danmarks Evalueringsinstitutt.
- Michelsen, S. og H. Høst (1996): Fagopplæringen i det kommunale sjølstyret. I Blichfeld et al (red). Utdanning for alle? Evaluering av Reform 94. Tano Aschehoug
- Michelsen, S., H. Høst og J. P. Gitlesen (1999): Mot en ny fagopplæringsordning? I Kvalsund, R., T. Deichmann-Sørensen og P. O. Aamodt (red.): Videregående opplæring - ved en skillevei? Forskning fra den nasjonale evalueringen av Reform 94. Tano Aschehoug.
- Høst, H. (2002): Lærlingeordning eller skolebasert utdanning i pleie- og omsorgsutdanningene? Stein Rokkan senter for flerfaglige samfunnsstudier. Universitetet i Bergen.
- Høst, H. (2004): Kontinuitet og endring i pleie- og omsorgsutdanningene. Rapport 4-2004. Rokkansenteret. Universitetet i Bergen.
- Høst, H., J. P. Gitlesen and S. Michelsen (2008): How the number of apprentices is influenced by policy and economic cycles. In Høst, Håkon (ed.) (2008): Continuity and Change in Norwegian Vocational Education and Training (VET). Oslo. NIFU STEP.
- Høst, H., A. Skålholt og T. Nyen (2012): Om potensialet for å få bedriftene til å ta inn flere lærlinger. En kartlegging av norske bedrifters vurdering av lærlingordningen. Oslo. NIFU.
- Høst, H., I Seland, J. Sjaastad og A. Skålholt (2014): Kan organisering av lærlingformidling forklare store ulikheter i resultat? En studie av lærlingformidling i 3 fylker. Oslo. NIFU.
- Høst, H., A. Skålholt, R. B. Reiling og C. Gjerustad (2014): Hvorfor blir lærlingordningen i kommunal sektor annerledes enn i privat sektor? Oslo. NIFU

- Høst, H og K. Reegård (2019): Dimensjonering av videregående opplæring. Fylkeskommunenes politikk og prioriteringer. Oslo. NIFU
- Høst, H. og A. Skålholt (2020): Potensialet for lærlinger i statlige virksomheter. Oslo. NIFU.
- Høst, H.; Lillebø, O. S.; Vika, K. S.; (2021a) Evaluering av Utdanningsløftet 2020: Resultater av tiltakene rettet mot mangel på læreplasser. Arbeidsnotat. Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning NIFU.
- Høst, H., O. S. Lillebø, R. B. Myklebust, K. Reegård og A. Skålholt (2021b) Evaluering av Utdanningsløftet 2020: Iverksettingen av fire tiltak rettet mot videregående opplæring høsten 2020. Arbeidsnotat. Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning NIFU.
- Høst, H.; Lillebø, A. Skålholt, O., Vika, K. (2022) Evaluering av Utdanningsløftet 2020: Tiltakene rettet mot videregående opplæring. Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning NIFU.
- Vibe, N., R. Edvardsen og N. Sandberg (19967): Etter halvgått løp. Rekruttering og gjennomstrømning i videregående opplæring etter Reform 94. Oslo. NIFU

Nordisk institutt for studier av
innovasjon, forskning og utdanning

Nordic institute for Studies in
Innovation, Research and Education

www.nifu.no